

Gemeente Utrecht

Bloempotjes!

WG003: Een archeologische begeleiding
op een kassenterrein aan de Wagenstraat
en de Bloemstraat in Utrecht
Basisrapportage Archeologie 187

Bloempotjes!

WG003: Een archeologische begeleiding op een kassenterrein
aan de Wagenstraat en de Bloemstraat in Utrecht

Eric van Wieren

Erfgoed gemeente Utrecht
Stadhuisbrug 1
3511KP Utrecht

September 2021

Met een bijdrage van:

Marc Duurland

Administratieve gegevens van het project

Projectcode en -naam:

WG003, Wagenstraat 14-15 AB

Locatie:

Wagenstraat en Bloemstraat, Utrecht

Landelijke centrumcoördinaat:

137623,455638

Archis zaaknummer

4996140100

Opdrachtgever:

W. Kamminga, Ontwikkelingsorganisatie Ruimte, Gemeente Utrecht

Coördinator vanuit de gemeente (bevoegd gezag):

H.L. Wynia

Uitvoerder:

Erfgoed gemeente Utrecht

Dagelijkse leiding archeologische begeleiding:

E. van Wieren en M. Arkema

Uitvoering veldwerk:

25 en 26 maart 2021

Beheer en plaats van documentatie:

Erfgoed gemeente Utrecht

Stadhuisbrug 1

3511KP Utrecht

telefoon 14030

ISBN:

978-94-92694-62-1

Goedkeuring senior KNA-archeoloog:

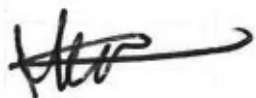
M. Duurland

29 april 2021

Goedkeuring bevoegd gezag:

H.L. Wynia

22 september 2021

Inhoudsopgave

Samenvatting	5	Colofon	38
1	Inleiding	7	
1.1	Inleiding	7	
1.2	Archeologische verwachting	7	
1.3	Doel van het onderzoek	9	
1.4	Onderzoeksvragen	9	
1.5	Methode	10	
1.6	Personele inzet	11	
2	Bodemkundige, historische en archeologische context	13	
2.1	Fysische geografie en bodem	13	
2.2	Historische en archeologische context	15	
2.3	Eerder archeologisch onderzoek	18	
3	Archeologische resultaten	19	
4	Keramisch materiaal en glas	27	
	<i>Marc Duurland</i>		
4.1	Inleiding	27	
4.2	Aardewerk	27	
4.2.1	Nieuwe tijd	27	
4.2.2	Pijpaardewerk	28	
4.2.3	Ruwwandig Romeins aardewerk	31	
4.3	Glas	31	
4.4	Keramisch bouw materiaal	31	
4.5	Vondstcontexten	31	
4.6	Het vondstensemble als geheel	32	
5	Conclusie en beantwoording onderzoeksvragen	33	
5.1	Conclusie	33	
5.2	Beantwoording onderzoeksvragen	33	
	Noten	35	
	Literatuur	37	

Samenvatting

Op 25 en 26 maart 2021 hebben archeologen van Erfgoed Utrecht een archeologische begeleiding uitgevoerd tijdens de bodemsanering van een binnenterrein aan de Wagenstraat en de Bloemstraat in Utrecht. Het onderzoeksgebied van 120 m² maakte deel uit van een te saneren plangebied van ruim 1800 m². Op de gemeentelijke archeologische waardenkaart ligt het plangebied in een gebied van archeologische waarde, wat inhoudt dat een archeologievergunning verplicht is bij bodemingrepen groter dan 1000m² en dieper dan 50 cm. De sanering was daarom vergunningsplichtig. Er is een oppervlakte van 151 m² archeologisch begeleid.

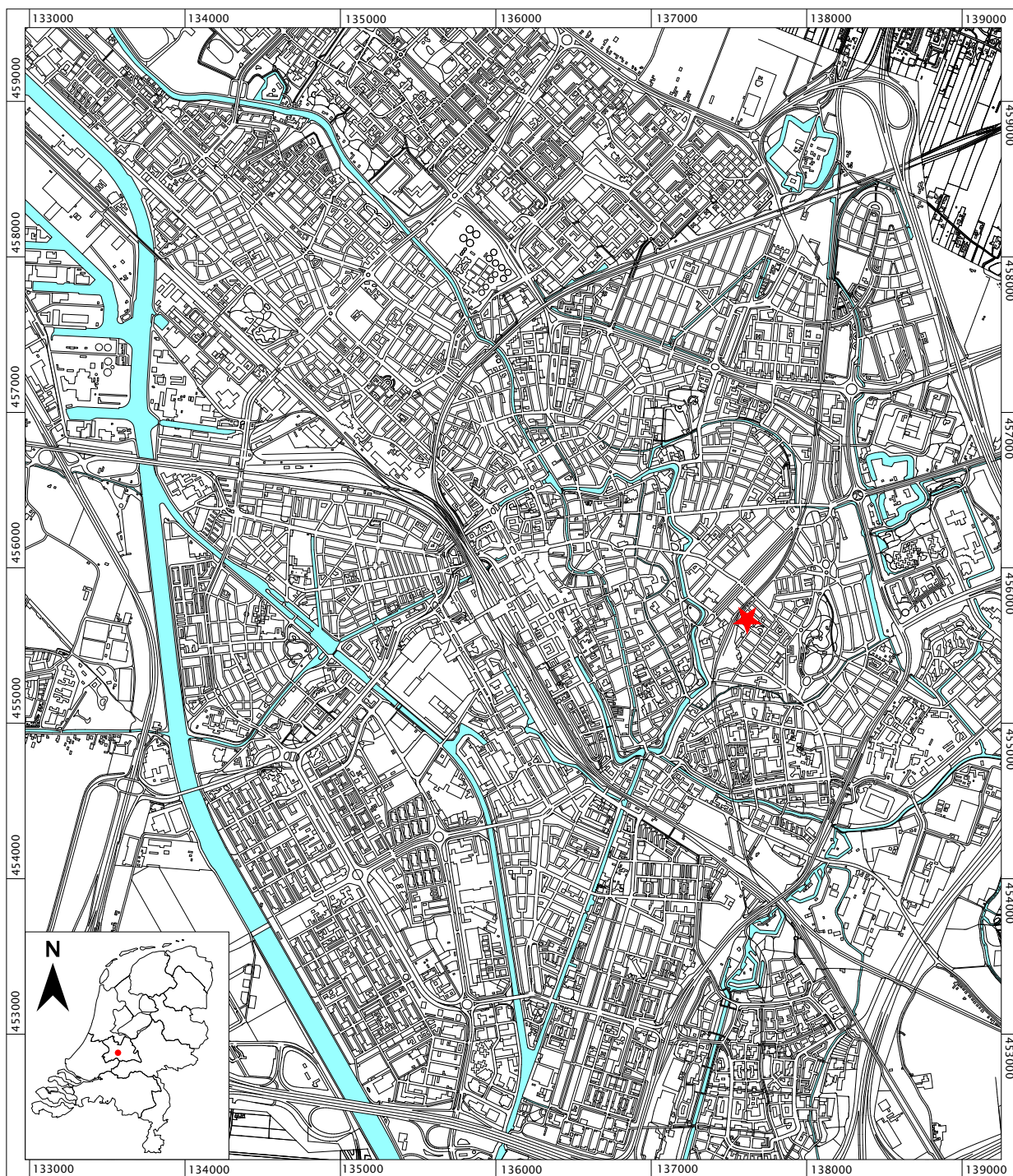
Het onderzoeksgebied ligt op de stroomrug van de Oude Rijn. De bedding- en oeverafzettingen in het gebied dateren uit de bronstijd en de ijzertijd. In de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen stroomde de Rijn direct ten noorden van het plangebied. Deze Rijntak speelde vanaf de negende eeuw geen rol meer. De hoofdstroom van de Rijn lag vanaf toen ten zuidwesten van het onderzoeksgebied, maar deze Rijntak heeft hier geen erosie veroorzaakt. Er waren daarom sporen vanaf de bronstijd te verwachten. Wel kan er tot in de middeleeuwen klei zijn afzet op de oudere bedding- en oeverafzettingen. Op circa 150 meter ten zuidoosten van het onderzoeksgebied is in 2020 in de Oudwijkderdwarsstraat geheel onverwacht een vroegmiddeleeuwse nederzetting ontdekt. Deze straat ligt, net als de Wagenstraat, op de stroomrug van de Oude Rijn. Het was mogelijk dat deze nederzetting zich tot aan de Wagenstraat uitstrekte.

Het onderzoeksgebied ligt ten oosten van de middeleeuwse stadskern, op ongeveer 350 buiten de Stadsbuitengracht. Het heeft lange tijd een agrarisch karakter gehad, maar door de ligging nabij de stadskern was de bewoningsdichtheid er relatief hoog. Op de kadastrale kaart uit 1832 is binnen het plangebied een huis afgebeeld. Dit huisje en eventueel aanwezige bijbehorende structuren zoals waterputten, beerputten, bijgebouwen, greppels en afvalkuilen vormden het aanleiding van het onderzoek. Het is niet bekend wanneer het huisje gebouwd is, want op oudere kaarten is in het gebied geen bebouwing weergegeven.

In de late negentiende eeuw ontstond er meer bebouwing en in 1874 is de Oosterspoorlijn Amsterdam-Hilversum-Amersfoort met een zijtak naar Utrecht aangelegd, met een station aan de Maliebaan. In het plangebied stonden in die tijd kassen, die later grotendeels plaatsgemaakt hebben voor aaneengesloten rijen huizen langs de straten. Nadat de kassen gesloopt waren, is het terrein door

de bewoners van de aangrenzende huizen stapsgewijs bij hun tuinen getrokken.

De natuurlijke bodemopbouw in het plangebied was sterk verstoord. De kleiige oeverafzettingen die oorspronkelijk op de zandige beddingafzettingen gelegen hebben, waren vrijwel geheel vergraven en ook de oorspronkelijke bouwvoor was uiteraard geheel verdwenen. Het terrein was opgehoogd met een dikke laag teelaarde, die veelal direct op het beddingzand lag. Veel archeologische waarden zullen dan ook verloren gegaan zijn. Alleen de diepste sporen, die tot in het beddingzand reikten, zijn behouden gebleven. Bij de sanering is het terrein opnieuw tot op het beddingzand afgegraven. De bouwvoor en het volledige ophogingspakket waren vervuild en zijn afgegraven. Bij het onderzoek zijn 25 sporen gedocumenteerd. Twaalf kuilen en paalkuilen hebben geen dateerbaar vondstmateriaal opgeleverd. Op basis van de schone zavelige vulling en de fragmentjes baksteen en mortel kunnen ze in de late middeleeuwen of de nieuwe tijd gedateerd worden. Ze zijn ouder dan de donkere ophogingslaag en de kwekerij. Eén spoor heeft één klein scherfje Romeins ruwwandig aardewerk opgeleverd, maar dit kan opspit zijn. Er zijn bij geen resten van het huisje, het primaire doel van het onderzoek, aangetroffen. Een deel van de sporen en vondsten dateert mogelijk uit de tijd van het huisje, maar dit is niet onomstotelijk te bewijzen. Uit de periode dat er kassen van de kwekerij in het plangebied stonden stammen grote kuilen met puin en bloempotjes. Het is afval uit de periode dat de kassen in gebruik waren, maar ook van de sloop van de kassen.

Afb. 1.1 De ligging van het onderzoeksgebied WG003 op gemeentelijk en landelijk niveau.

1 Inleiding

1.1 Inleiding

Op 25 en 26 maart 2021 hebben archeologen van Erfgoed van de gemeente Utrecht een archeologische begeleiding uitgevoerd tijdens een bodemsanering van een binnenterrein tussen de Wagenstraat en de Bloemstraat in Utrecht (afb. 1.1, afb. 1.2). Het te saneren plangebied, dat deels eigendom is van de gemeente Utrecht, is in de loop der jaren door de bewoners van de omliggende huizen als tuin in gebruik genomen. De gemeente Utrecht is voornemens om deze situatie te legaliseren en de grond die in haar bezit is aan de eigenaren van de omliggende percelen te verkopen. De vervuilde bodem moest echter eerst gesaneerd worden, waarbij deze gemiddeld een meter diep moest worden afgegraven (afb. 1.3). Bij de sanering zouden eventueel in de ondergrond aanwezige archeologische resten verstoord worden.

In de gemeente Utrecht geldt sinds 2009 de Verordening op de Archeologische Monumentenzorg. Deze verordening en de daarbij horende Archeologische Waardenkaart waarborgen de bescherming van archeologische waarden in de bodem. Grondroerende werkzaamheden zijn vergunningsplichtig als de te verstoren oppervlakte en diepte, zoals aangegeven op de waardenkaart, overschreven worden. Het plangebied voor de sanering ligt op de waardenkaart in een gebied van archeologische waarde, wat betekent dat een archeologievergunning verplicht is bij bodemingrepen groter dan 1000 m² en dieper dan 50 cm. De voorgenomen sanering in het plangebied (1981 m²) overschreed deze grens en was dus vergunningsplichtig. Om de archeologische verwachting te toetsen zijn er een bureauonderzoek en een booronderzoek uitgevoerd.¹ Uit het booronderzoek bleek dat de natuurlijke bodemopbouw deels verstoord was. De kleiige oeverafzettingen, die normaliter op de zandige beddingafzettingen liggen, waren vrijwel geheel vergraven en/of verdwenen. De recente ophogingslagen lagen direct op het beddingzand. Er zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen in de beddingafzettingen. Wel werd in de recente lagen daarboven ter hoogte van de percelen Bloemstraat 7 en 9 een grote hoeveelheid bouwpuin aangetroffen. Vermoed werd dat dit puin van een huis of ander gebouw geweest is dat op de kadastrale kaart uit 1832 staat. Dit gebouw stond echter iets westelijker, namelijk ter hoogte van de percelen Wagenstraat 14 en 15.² Het bevoegd gezag heeft besloten dat het deel van de sanering waar het gebouw gestaan heeft (120 m²) archeologisch begeleid moest worden.

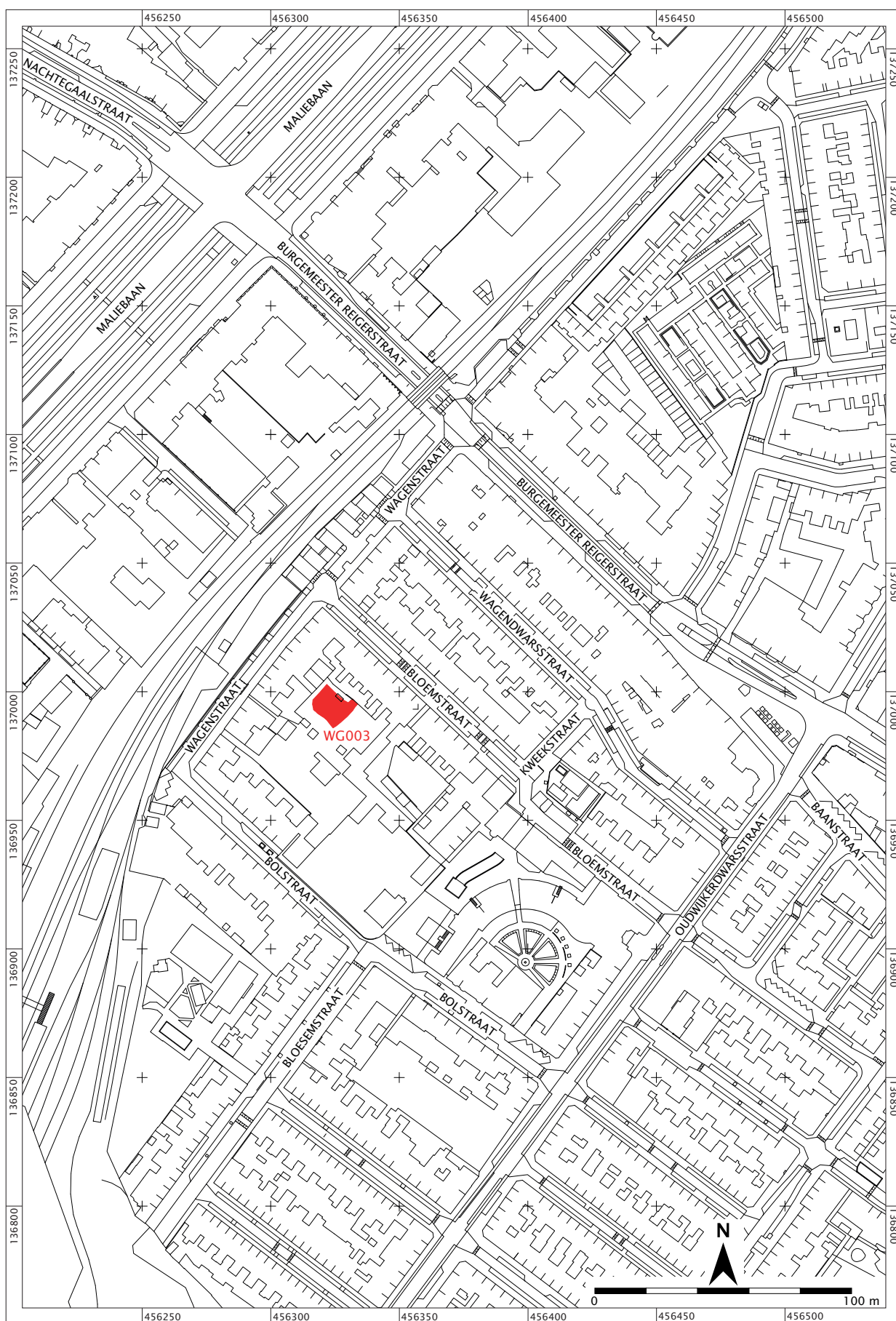
Circa 150 meter naar het zuidoosten van het plangebied is in de winter van 2020-2021 bij rioolwerkzaamheden totaal onverwacht een omvangrijke vroegmiddeleeuwse nederzetting ontdekt.³ Ook in het plangebied van de sanering aan de Wagenstraat en Bloemstraat zouden sporen uit deze periode en uit de Romeinse tijd aanwezig kunnen zijn in de beddingafzettingen van de Rijn.

1.2 Archeologische verwachting

Het onderzoeksgebied ligt op de stroomrug van de Oude Rijn. De bedding- en oeverafzettingen dateren uit de bronstijd en de ijzertijd.⁴ Latere Rijntakken hebben geen erosie in het gebied veroorzaakt, maar wel is er mogelijk tot in de middeleeuwen klei afgezet op de oudere afzettingen. Er waren in theorie dus archeologische resten vanaf de bronstijd te verwachten, die mogelijk afgedekt waren door een jongere kleilaag. Mogelijk strekte de vroegmiddeleeuwse nederzetting die aan de Oudwijkdwarsstraat gevonden is, zich tot aan de Wagenstraat uit. Sporen uit de (late) middeleeuwen en de nieuwe tijd konden zich ook in of boven de kleilaag bevinden. Uit het booronderzoek van Transect bleek echter dat het bovenste deel van de natuurlijke bodemopbouw vrijwel geheel vergraven of verdwenen is.⁵ De ophogingen uit de nieuwe tijd lagen direct op het beddingzand. Hierdoor was de trefkans op oudere sporen klein. Alleen de diepste sporen die tot in het beddingzand reikten, konden bewaard gebleven zijn. Op basis van het booronderzoek werd de top van de natuurlijke afzettingen op 1,1 tot 1,4 meter onder het maaiveld verwacht.

Bij het booronderzoek is ten zuidwesten van de achtertuinen van Bloemstraat 7 en 9 een grote hoeveelheid bouwpuin aangetroffen in de bouwvoor, dat geassocieerd wordt met gebouw dat op de kadastrale kaart uit 1832 te zien is.⁶ Op www.hisgis.nl stond dit huis of gebouw echter net iets westelijker, op de huizen Wagenstraat 14 en 15.⁷ Er moet echter altijd rekening houden worden met kleine afwijkingen in deze kaart.

Dit huis of gebouw uit de nieuwe tijd vormde het primaire doel van het onderzoek. Mogelijk is het al in de achttiende eeuw gebouwd. Het gebouw was circa vier bij vijf meter groot. Behalve de funderingen van dit gebouw konden er ook sporen zoals een kelder, beerputten, waterputten, (afval)kuilen, paalkuilen en greppels aanwezig zijn. Op basis van de vermoede locatie van dit gebouw is het onderzoeksgebied op 120m² bepaald. Qua organische en

Afb. 1.2 De ligging van het onderzoeksgebied WG003 op lokaal niveau.

anorganische artefacten waren alle materiaalcategorieën te verwachten.

1.3 Doel van het onderzoek

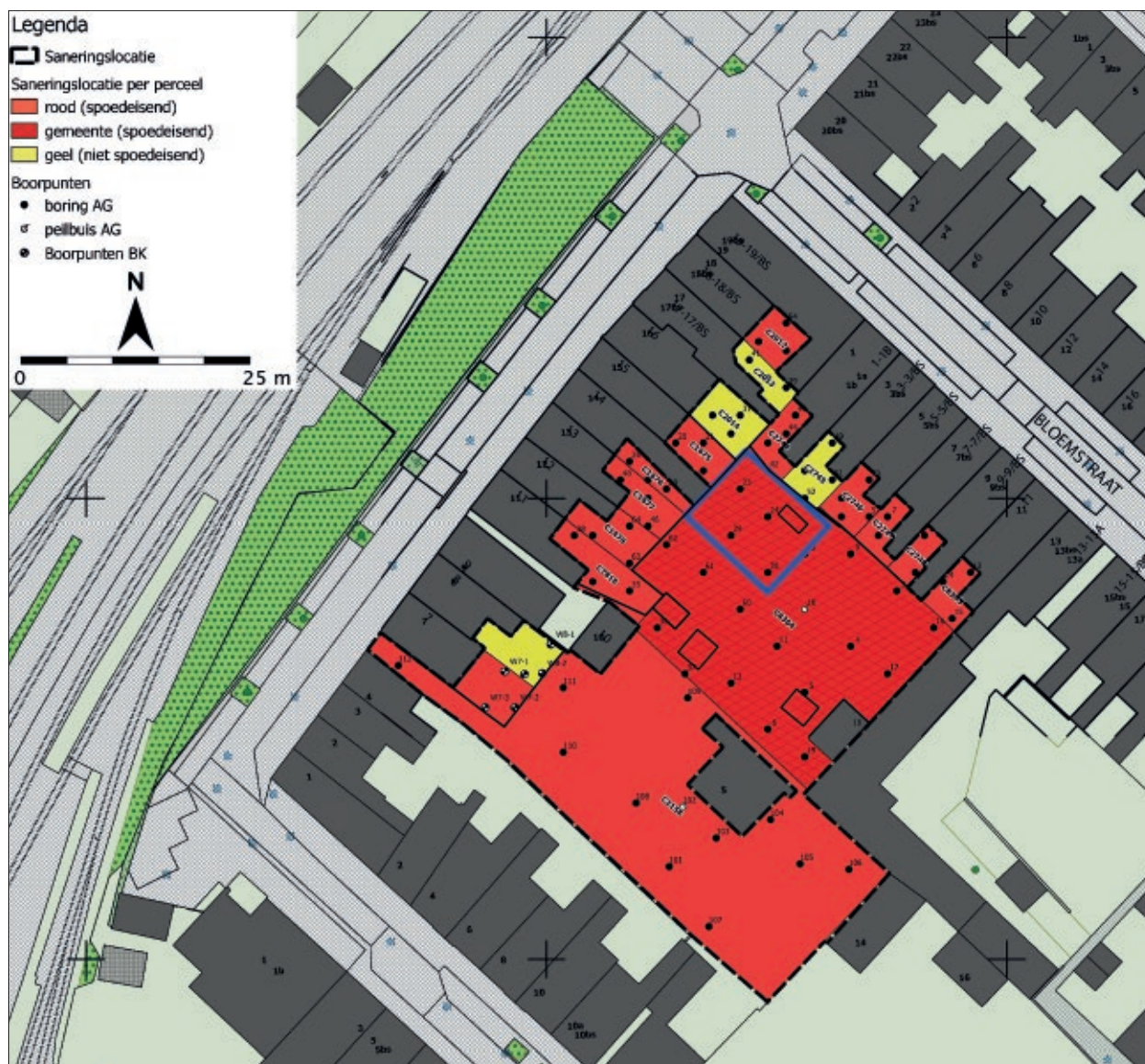
Het doel van een definitieve opgraving is het onderzoeken en documenteren van de eventueel aanwezige archeologische sporen en de bodemopbouw (natuurlijk en antropogeen) van een vindplaats en het veiligstellen van vondstmateriaal voorafgaand aan de vernietiging van het bodemarchief door het geplande grondverzet, met als doel de informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming van het verleden. Van archeologische resten moeten onder andere de aard, omvang, ouderdom en de kwaliteit bepaald worden. De verkregen informatie draagt ook bij aan de te ontwikkelen Utrechtse beschermings- en onderzoeksagenda.

1.4 Onderzoeksvragen

In het PvE⁸ zijn de onderstaande onderzoeksvragen geformuleerd:

Algemeen

- Wat is de aard en datering van de aangetroffen archeologische resten?
- Welke vondstcategorieën zijn aanwezig? Wat is de datering en conservering? Wat is de informatiewaarde van het vondstmateriaal?
- Wat is de fysieke en inhoudelijke kwaliteit van de aangetroffen archeologische resten?
- Welke uitspraken kunnen op basis van de aangetroffen archeologische resten (sporen en vondsten) worden gedaan over de activiteiten die in het plangebied hebben plaatsgevonden en de ontwikkelingen daarin?

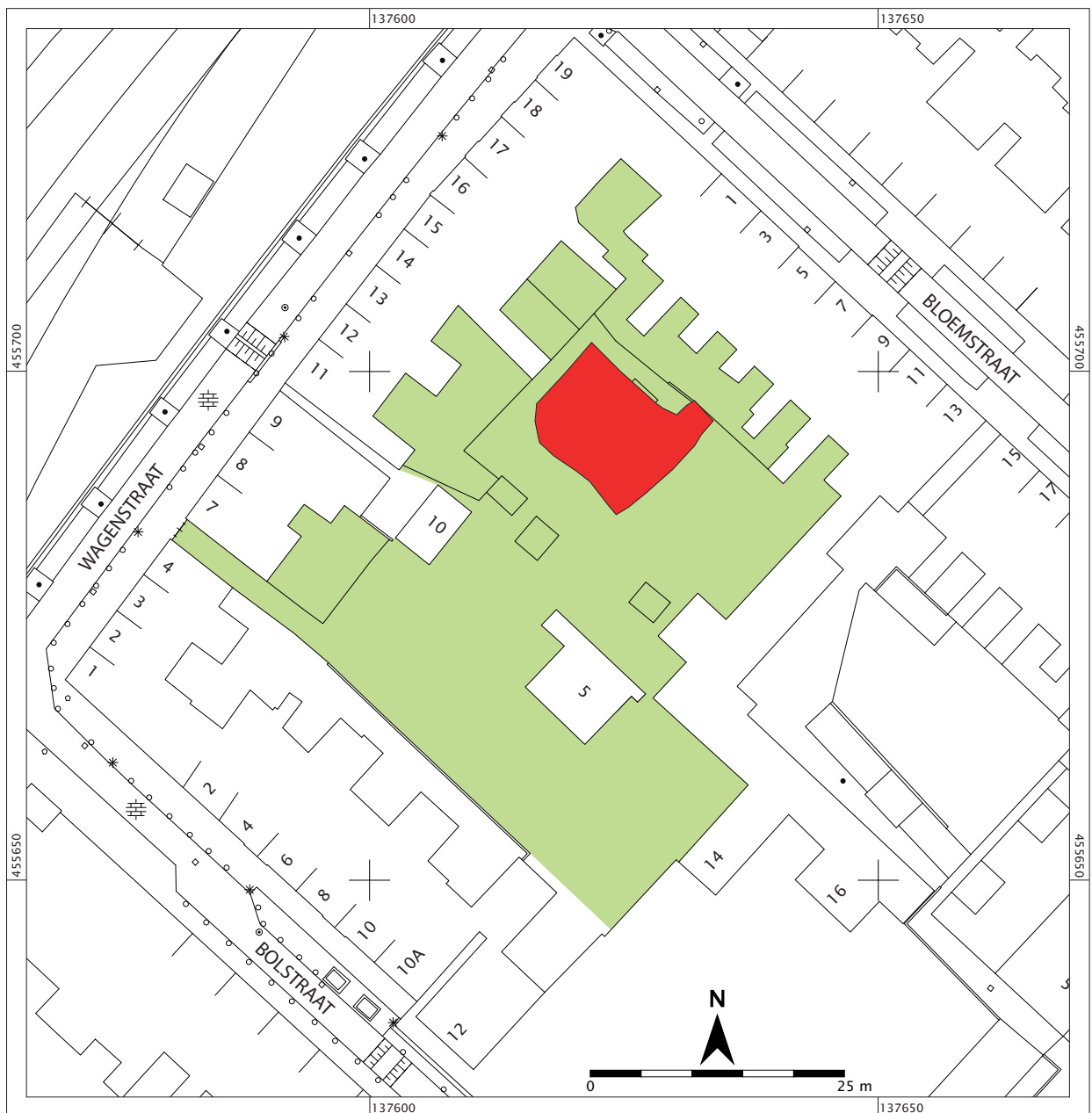
Afb. 1.3 Het te saneren terrein (rood en geel) met het deel van het gebied waarvoor archeologisch onderzoek verplicht was (blauw omlijnd).

Specifiek

- Zijn er resten aanwezig van het huis dat is weergegeven op de kadastrale kaart van 1832?
- Als de resten van het huis zoals muren en funderingen ontbreken zijn er dan andere aanwijzingen dat het huis hier stond (bijv. beer-/waterputten afvalkuilen etc.)?
- Is aan het vondstmateriaal iets af te leiden over de bewoner(s) van het huis zoals beroep en materiële welstand?
- Zijn er als de natuurlijke bodem niet bereikt wordt in de verstoringen wel losse vondsten aanwezig die kunnen duiden op bewoning of andere activiteit ter plaatse (mogelijk teruggaand tot de bronstijd)?

1.5 Methode

Het onderzoek was een definitieve opgraving onder begeleidingscondities. Het te saneren plangebied had een oppervlakte van 1981 m², waarvan 120 m² archeologisch begeleid moest worden (afb. 1.3). Er is een oppervlakte van 151 m² begeleid (afb. 1.4). Het afgraven van de vervuilde grond is met een kleine graafmachine uitgevoerd omdat een grotere machine niet door de smalle toegangssteeg tot het binnenterrein paste (afb. 1.5). De benodigde saneringsdiepte lag op de overgang van de opgebrachte grond en de natuurlijke beddingafzettingen, dus op de hoogte van het eerste leesbare vlak. Er is niet dieper gegraven dan voor de sanering noodzakelijk was. Er is één vlak aangelegd. In het westelijke deel van het onderzoeksgebied lag dit op circa 1,7 m+NAP. Dit leverde

Afb. 1.4 Het plangebied voor de sanering in groen met de archeologische begeleiding zoals uitgevoerd in rood.

Afb. 1.5 Een overzichtsfoto van het onderzoeksgebied, gezien richting het noordoosten, net na de start van het afgraven van het onderzoek. Het vele puin is van de fundering van een kas die in het westelijke deel van het onderzoeksgebied stond.

een goed leesbaar vlak op, dat uit schoon beddingzand bestond. De sporen tekenden zich duidelijk af in het zand. In het oostelijke deel lag de benodigde saneringsdiepte iets minder diep. Het vlak lag hier op 1,82 m+NAP in het noorden tot 1,92 m+NAP in het zuiden, dus tien tot twintig centimeter hoger dan in het westelijke deel. Het vlak lag hier op de overgang van de beddingafzettingen naar het restant van de oeverafzettingen van bruine zavel. Deze afzettingen waren echter vergraven en verrommeld. Potentieel oudere sporen, zoals de paalkuilen die in het westelijke deel zichtbaar waren, bleven hier grotendeels onzichtbaar onder de bruine zavel. De meeste sporen in dit deel dateren uit de laatste twee eeuwen en deze kunnen met de kwekerij geassocieerd worden. Het vlak is digitaal getekend met de GPS. De vlakhoogte is met 19 metingen vastgelegd. Ook van elk spoor is een vlakhoogte vastgelegd. Er zijn geen maaiveldhoogtes genomen omdat het maaiveld al volledig vergraven was. Alle sporen die mogelijk ouder waren dan de kwekerij zijn gecoupeerd. Grote puinkuilen en duidelijk recente sporen zijn niet gecoupeerd. De coupes zijn gefotografeerd, getekend (1:20) en afgewerkt. In het westelijke deel waren nog funderingen van een kas aanwezig. Deze zijn bij het aanleggen van het vlak verwijderd en niet gedocumenteerd. Het vondstmateriaal is zoveel mogelijk per spoor of laag verzameld. Er zijn elf vondstnummers uitgedeeld. Er zijn geen monsters genomen. De potentieel oudere sporen

hadden met houtskool gedateerd kunnen worden, maar er was helaas geen houtskool aanwezig in deze sporen. Er zijn geen profielen gedocumenteerd omdat de bodemopbouw tot net boven het vlak uit recente ophogingen en verstoringen bestond. De bodemopbouw is afdoende gedocumenteerd bij het booronderzoek. Het vastleggen van profielen zou geen nieuwe informatie opgeleverd hebben. De coupes zijn getekend op een A3-tekenvel en er zijn 52 digitale foto's gemaakt. Voorafgaand aan het onderzoek zijn er een PvE⁹ en een PVA¹⁰ geschreven. Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de KNA (versie 4.1), BRL SIKB 4000 Archeologie (versie 4.1) en het Kwaliteitshandboek van Erfgoed Gemeente Utrecht. De afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht is hiervoor gecertificeerd conform de BRL SIKB 4000 Archeologie voor de protocollen PvE (protocol 4001), Bureauonderzoek (protocol 4002), IVO-P/O (protocol 4003) en Opgraven (protocol 4004).

1.6 Personele inzet

De archeologische begeleiding is uitgevoerd door E. van Wieren en M. Arkema (beiden KNA-archeoloog MA), die ook de technische uitwerking van de gegevens uitgevoerd hebben. Deze rapportage is geschreven door E. van Wieren. Het aardewerk, glas en keramische bouw materiaal is gedetermineerd en beschreven door M. Duurland, die

ook als senior KNA-archeoloog bij het project betrokken was. Hij heeft ook het PvE en het PvA geschreven. Bevoegd gezag namens de gemeente Utrecht en verantwoordelijk voor de redactie was H. Wynia. De afbeeldingen in dit rapport zijn gemaakt door E. van Wieren, die ook de opmaak verzorgd heeft. De eindredactie is uitgevoerd door R. Pruis. Allen zijn werkzaam bij Erfgoed Utrecht.

2 Bodemkundige, historische en archeologische context

2.1 Fysische geografie en bodem

De (diepere) ondergrond onder Utrecht bestaat uit dekzand, dat hier in de laatste ijstijd, het Weichselien, is afgezet.¹¹ Nederland was toen een poolwoestijn. Het zand uit de droog liggende Noordzee en de rivierdalen werd door de wind landinwaarts geblazen, waar een dik pakket zand werd afgezet. Toen het landschap in het Holoceen (vanaf 10.000 jaar geleden) weer warmer werd, raakte het kale zand begroeid. Door het warmere klimaat smolten de ijskappen en steeg de zeespiegel. In de lagere delen van Nederland ontstond een dik veenpakket, doorsneden door rivieren zoals de Rijn en de Maas.

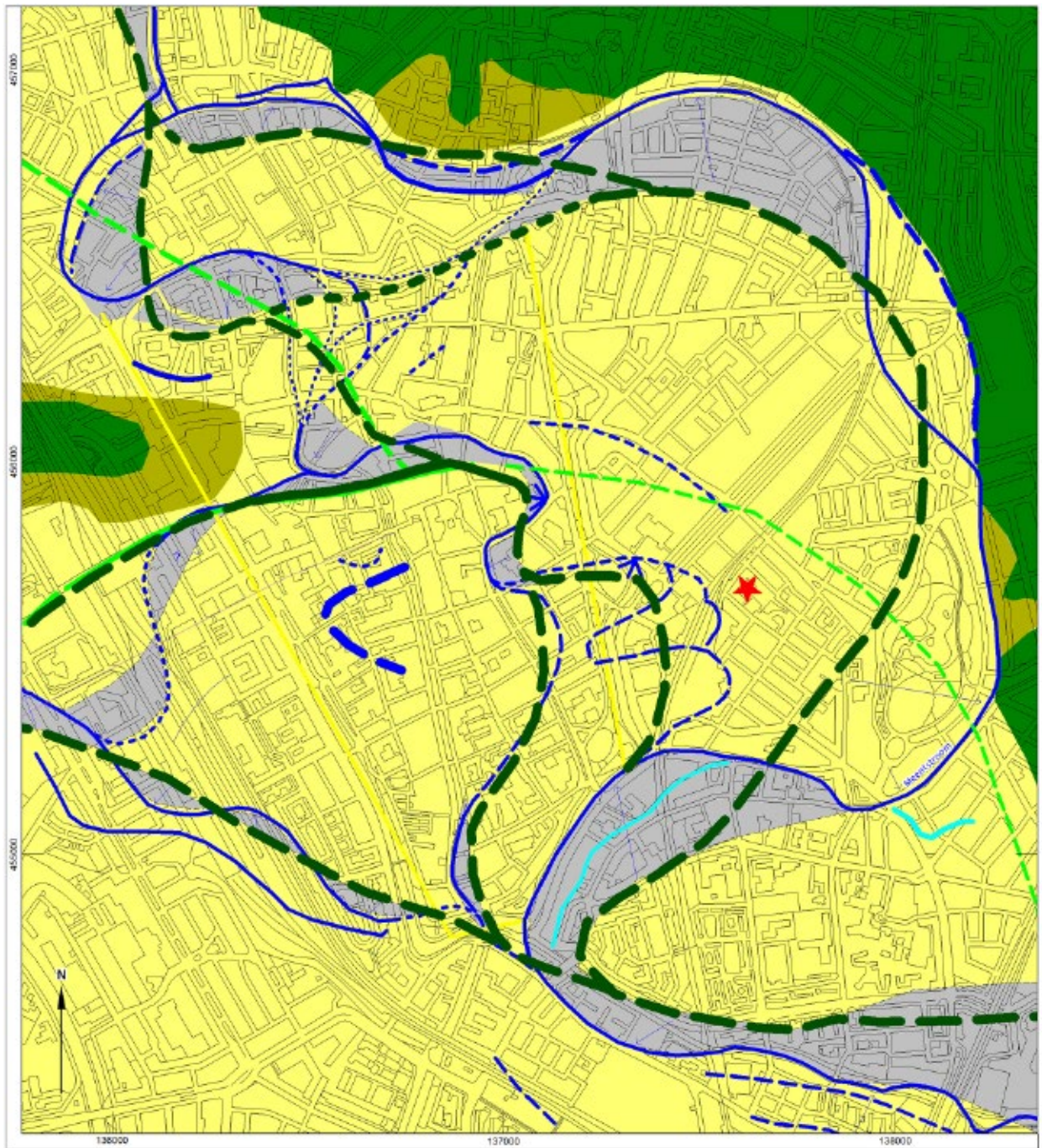
Utrecht ligt in het midden-Nederlandse rivierengebied, op de stroomrug van de Oude Rijn. Deze stroomrug maakt deel uit van het Utrechtse stroomstelsel, dat van Wijk bij Duurstede via Utrecht, Woerden en Leiden naar Katwijk loopt, waar de Oude Rijn in de Noordzee uitmondt. In Utrecht takt de Vecht af van de Rijn. De Vecht stroomt naar het noordwesten en mondt bij Muiden uit in het Gooimeer, de vroegere Zuiderzee. Het Utrechtse stroomstelsel is rond 4450 voor Chr., in het vroege neolithicum, ontstaan. De Rijn, die oorspronkelijk zuidelijker stroomde, verlegde toen zijn loop naar het noorden. Het Utrechtse stroomsysteem heeft als gevolg van de wisselende mate van rivieractiviteit drie, elkaar in de tijd opvolgende, stroomgordels gehad. De oudste stroomgordel is de Werkhoven-stroomgordel (4450-1750 voor Chr.), de tweede de Houten-stroomgordel (2250-800 voor Chr.). De jongste stroomgordel is de Kromme Rijn-stroomgordel (1250 voor Chr. tot 1122 na Chr.). Deze laatste stroomgordel bestaat nog steeds in de vorm van een watervoevende restgeul. Alle drie de stroomgordels zijn in de ondergrond van de stad Utrecht aanwezig, waarbij ze elkaars afzettingen deels geërodeerd hebben. Er is daardoor een complex geheel van oeverwallen, restgeulen, komgronden en crevasses ontstaan.

De Oude Rijn was gedurende meerdere millennia een van de belangrijkste Rijnarmen in Nederland. In de Romeinse tijd nam de waterafvoer van de Oude Rijn af. Binnen de brede rivierbedding ontstond een smalle rivier met veel zandbanken, een zogeheten ondermaatse rivier. Met het afnemen van de afvoer en de stroomsnelheid nam ook de erosieve kracht van het water af. In de tweede helft van de vijfde eeuw na Chr. heeft de Oude Rijn meerdere momenten met een zeer hoge piekafvoer gehad. Door de erosieve kracht van dat vele extra water werden meerdere wijde meanderbochten afgesneden, waardoor de rivier een nieuwe loop kreeg. Ook werden oude restgeulen weer

actief en watervoerend. Het Utrechtse stroomsysteem bleef actief totdat de Oude Rijn in 1122 na Chr. bij Wijk bij Duurstede werd afgedamd. Sindsdien speelt de Oude Rijn geen grote rol meer en wordt het Rijnwater via de Lek en de Waal naar de Noordzee afgevoerd. De restgeulen van de Oude Rijn en de Vecht bleven echter wel watervoerend door regenwater van de Utrechtse Heuvelrug en kwelwater. Tussen Utrecht en Harmelen is de Oude Rijn vrijwel geheel verdwenen, hoewel de loop van de rivier nog altijd te herkennen is op kaarten en luchtfoto's. Voor afwatering en scheepvaart zijn daar ter vervanging vaarten en weteningen gegraven. Tussen Harmelen en Katwijk is de Oude Rijn nog altijd aanwezig en deels ook nog bevaarbaar. Het onderzoeksgebied lag op de stroomrug van de Oude Rijn. Mogelijk zijn er ook afzettingen van de Angstel en/of Vecht aanwezig.

In de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen stroomde de Rijn direct ten noorden van het plangebied (afb. 2.1). Deze tak van de Rijn bleef actief tot in de achtste of negende eeuw na Chr. Toen werd een andere tak van de Rijn actief, die ten zuidwesten van het plangebied lag. Er heeft binnen het plangebied echter geen erosie plaatsgevonden door deze rivierarm. De archeologische verwachting in het plangebied begint daarom in de bronstijd. Bij de latere rivieractiviteit is er mogelijk nog wel klei afgezet op de oudere beddingafzettingen. In dat geval zullen oudere sporen goed geconserveerd zijn onder het jongere kleidek.

Uit het booronderzoek dat Transect in 2019 heeft uitgevoerd blijkt dat de bodemopbouw binnen het plangebied ernstig verstoord was.¹² De kleiige oeverafzettingen die op het beddingzand gelegen hebben waren grotendeels vergraven of verdwenen. Op het beddingzand lag een dik ophogingspakket van donkere teelaarde. Waarschijnlijk is dit opgebracht toen de kwekerijen zich in het gebied vestigden en er kassen gebouwd werden. Alle archeologische waarden in de oeverafzettingen en de oude bouwvoor zijn daarbij verloren gegaan. Bij het booronderzoek zijn, afgezien van puin in de ophogingslaag en de bouwvoor, geen archeologische indicatoren aangetroffen.

Afb. 2.1 Het onderzoeksgebied (rode ster) ligt op de stroomrug van de Rijn en de Vecht (geel). De Romeinse rivierlopen zijn met groene lijnen aangegeven en de middeleeuwse met blauwe lijnen. Kaart gemaakt door M. van Dinter, bron: Van der Kamp 2018, afb. 3.1.

2.2 Historische en archeologische context

Prehistorie en Romeinse tijd

Het plangebied lag op bedding- en oeverafzettingen die in de bronstijd en de ijzertijd afgezet zijn. Deze stroomruggen, de hogere delen binnen het rivierenlandschap, waren aantrekkelijke vestigingsplaatsen. In de prehistorie was deze bewoning kleinschalig en agrarisch. In Utrecht zijn onder meer vindplaatsen uit de prehistorie (mesolithicum tot en met ijzertijd) opgegraven aan de Hoofddijk bij de Uithof¹³ en aan de Burgemeester Middelweerdbaan in Leidsche Rijn.¹⁴

In de Romeinse tijd vormde de Oude Rijn de noordgrens van het rijk.¹⁵ In 85 na Chr. werd de verovering van Germania definitief opgegeven en werden de provincies Boven- en Neder-Germanië ingesteld. De Rijn, die tot die tijd vooral een functie als transportas binnen de grenszone had, werd toen de noordgrens van het rijk. Het open karakter van de steeds opschuivende grenszone ('frontier') maakte toen plaats voor een plaatsvaste, lineaire grens.

De Rijn was de belangrijkste transportroute in de regio, waarover de enorme hoeveelheden voedsel voor de tienduizenden manschappen aangevoerd werden. Om deze transportader te beschermen werden er in de Rijndelta vanaf 41 na Chr. op regelmatige afstand kleinere forten (castella) en wachttorens gebouwd, die onderling verbonden waren met een weg. De Rijn diende ook als aanvoer-route voor de verovering van Britannia, zowel voor de afgebroken campagne van Caligula in 41 na Chr., als voor de geslaagde invasie van Claudius in 43 na Chr. De oudste militaire installaties langs het Nederlandse deel van de Rijn lijken primair te zijn aangelegd om deze route te beschermen, en niet zozeer om het achterland te beschermen tegen een invasie vanuit Germania. Meerdere castella zijn gebouwd om zijrivieren, die vanuit het vrije Germania in de Rijn uitmondden, te bewaken tegen piraterij. In Utrecht lagen twee castella: een op het Domplein en een op de Hoge Woerd in De Meern. Een derde fort (Vechten) lag net ten oosten van de gemeentegrens in Bunnik. Pas vanaf de jaren tachtig van de eerste eeuw was er sprake van een volgroeide limes, in de vorm van een dichte keten van grotere en kleinere forten en wachttorens langs een doorgaande grensweg. Deze lineaire grens werd onder Trajanus (98-117) en onder Hadrianus (117-138) voltooid. Deze keten van militaire installaties bleef ten dele tot in de vroege vijfde eeuw in gebruik, althans stroomafwaarts tot aan Nijmegen. De naam limes, waar oorspronkelijk de weg langs de grens bedoeld werd, wordt tegenwoordig voor de hele verdedigingslinie langs deze grens gebruikt. Het onderzoeksgebied lag net ten zuiden van de Rijn en dus binnen de Romeinse limes, de zone die ingericht was voor de grensverdediging. Er is echter maar heel weinig bekend over de Romeinse infrastructuur ten oosten van de binnenstad. Over de eventuele aanwezigheid van de

limesweg binnen het plangebied kunnen daarom geen uitspraken gedaan worden. De Romeinse limesweg wordt binnen het plangebied vermoed, maar is in dit deel van Utrecht nog nooit aangetoond. Het vermoeden is gebaseerd op extrapolatie van gegevens uit Leidsche Rijn, waar de limesweg op de zuidelijke oever van de Rijn lag.¹⁶

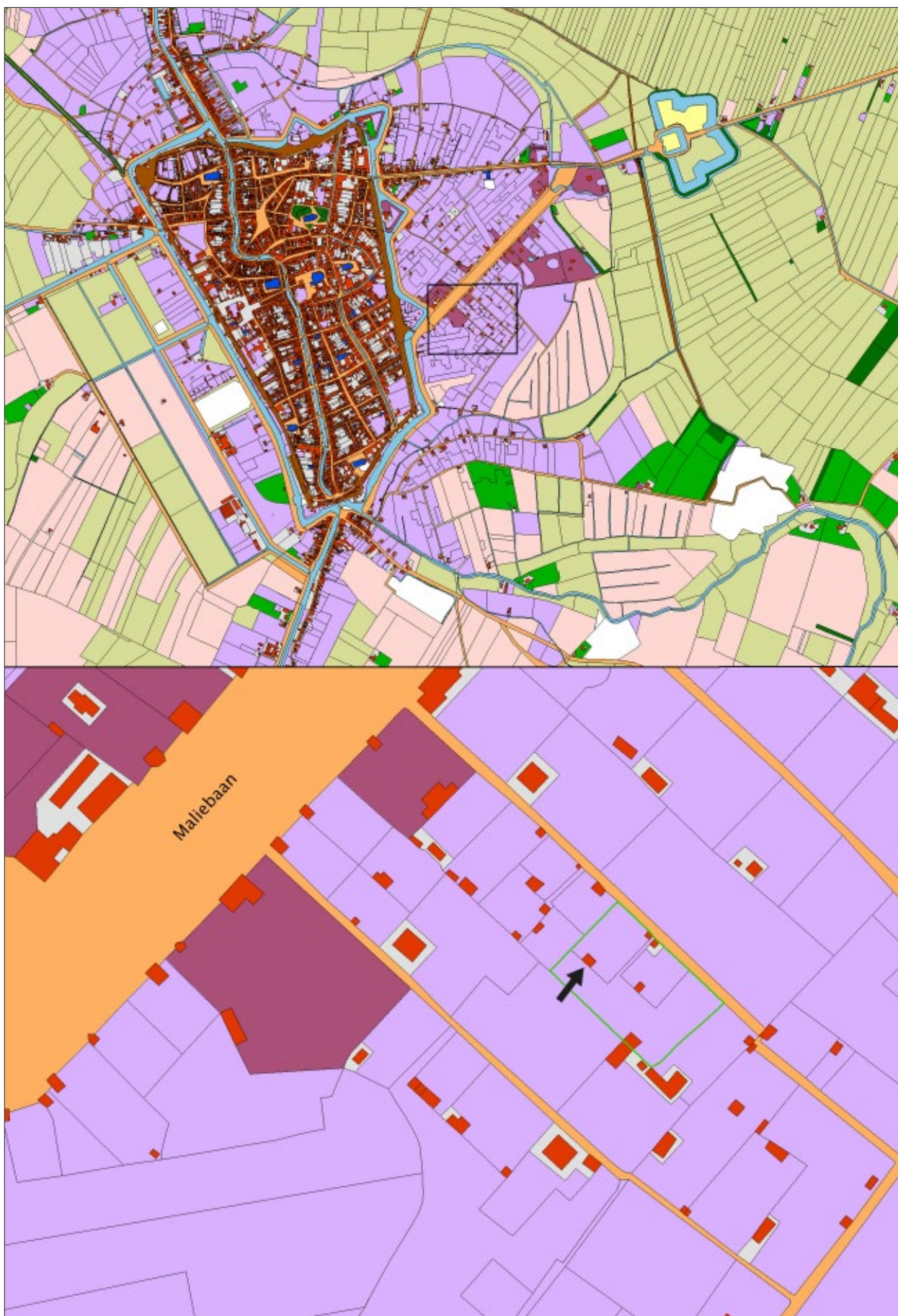
Vroege middeleeuwen

Nadat de limes opgegeven was en de forten verlaten waren, kreeg het gebied rond Utrecht weer een volledig landelijk karakter.¹⁷ Al vanaf circa 270 na Chr. was de bevolking sterk afgenomen. Vanaf de late vijfde eeuw nam de bevolking weer toe. De verlaten Romeinse forten werden in gebruik genomen door de nieuwe Frankische elite die ontstond in het machtsvacuüm dat overbleef na het vertrek van de Romeinse bezetting. Op het Domplein werd waarschijnlijk rond 630 na Chr. de eerste kerk gesticht door de Merovingische koning Dagobert. Willibrord werd in 695 tot aartsbisschop van de Friezen gewijd. Lange tijd vochten de Franken en Friezen om de heerschappij over het rivierengebied. Pas in 734 werden alle Friese gebieden ten westen van de Lauwers definitief Frankisch toen Karel Martel de Friezen versloeg tijdens een veldslag aan de Boorne. De Frankische koningen schonken veel grond in eigendom aan de Utrechtse kerk, waaronder in 723 de Romeinse forten in Utrecht en Vechten met alle bijbehorende landerijen. De schenking van dit koningsgoed vormde de basis voor de latere stadsvrijheid, het gebied dat door de bisschop bestuurd.

Bij rioolwerkzaamheden in de Oudwijkerdwardsstraat is in 2020-2021 bij toeval een vroegmiddeleeuwse nederzetting ontdekt.¹⁸ Dit is de eerste bekende nederzetting uit deze periode ten oosten van het middeleeuwse centrum van Utrecht. In Leidsche Rijn zijn daarentegen vele nederzettingen uit deze periode bekend, waaruit blijkt dat er op de oevers van de Rijn een dicht lint van buurtschappen lag. Waarschijnlijk geldt dat ook voor de Rijn ten oosten van Utrecht, maar omdat er daar vrijwel geen (grootschalig) archeologisch onderzoek gedaan is, is er maar heel weinig bekend over dit gebied.

In de loop van de negende eeuw verzwakte het bestuur van het Frankische rijk. Volgens het Frankische erfrecht werd het rijk steeds onder alle zonen verdeeld. Deze zonen voerden vele oorlogen met elkaar en met de opstandige hoge adel. De Vikingen maakten hier gebruik van en de weerstand die ze bij hun plundertochten ondervonden was minimaal. Vooral in de negende eeuw werden de belangrijkste handelsplaatsen en geestelijke centra regelmatig geplunderd. Vooral Dorestad moest het ontgelden, maar ook Utrecht ontkwam er niet aan. Onder meer in 857 werd Utrecht geplunderd en verwoest. Bisschop Hunger ontvluchtte de stad en kwam na de nodige omzwervingen in Deventer terecht.

Een groot deel van de nederzettingen in Leidsche Rijn werd in de late achtste of vroege negende eeuw verlaten. Er zijn maar weinig sporen van bewoning uit de negende en tiende eeuw bekend. De krimp van de bevolking

Afb. 2.2 Het huisje van de kleermaker Carel Klein op de kadastrale kaart uit 1832 (zwarte pijl), met een uitsnede. De groene lijn omgeeft alle percelen die van Carel Klein waren.

lijkt samen te gaan met het afnemen van de afvoer van de rivier. Hij werd minder goed bevaarbaar, wat het transport en de handel hinderde, maar ook de invallen van de Vikingen kan eraan bijgedragen hebben. Het is waarschijnlijk dat dit beeld, als er in de toekomst meer onderzoek is uitgevoerd, ook ten oosten van Utrecht te herkennen is.

Middeleeuwen

In de late negende eeuw wisten de Duitse koningen het Scandinavische gevaar te stoppen en keerde de rust terug.¹⁹ In 922 keerde bisschop Balderik terug naar Utrecht en hij liet de verwoeste kerken herbouwen. Toen begon een nieuwe bloeiperiode voor Utrecht, dat in 1122 stadsrechten had gekregen van de keizer. De machtige, rijke bisschoppen trokken handelaren en kloosterorden aan, die zich in en rond Utrecht vestigden. In de elfde eeuw werden er vele kerken en kloosters in en rond de stad gebouwd. Door de grote bevolkingsgroei steeg de vraag naar voedsel en om al die nieuwe monden te kunnen voeden werden de komgebieden ten westen van de stad op grote schaal ontgonnen. Het omringende platteland fungeerde als leverancier van grondstoffen en als afzetmarkt voor de ambachtelijke productie. Het onderzoeksgebied ligt in wat oorspronkelijk het buitengebied van Utrecht was, maar het lag wel binnen de bovengenoemde stadsvrijheid. Het deel van de stadsvrijheid dat buiten de stadomwalling (en later de stadsmuur) lag, was verdeeld in buitengerechten, waarin een lagere bestuursvorm voor belasting en rechtspraak bestond. De buitengewesten vormden zo de overgang tussen het platteland en de stad. De grenzen van de buitengewesten waren vermoedelijk grotendeels gebaseerd op oude rivierlopen en andere natuurlijke grenzen. Het onderzoeksgebied lag in het buitengerecht Oudwijk, met het klooster Oudwijk (Stevensabdij) als kern. De naam Oudwijk gaat mogelijk terug op de vroegmiddeleeuwse nederzetting Altevich, die in dit gebied gelegen kan hebben. Mogelijk is er een verband met de vroegmiddeleeuwse nederzetting die bij de Oudwijkerdwarstraat ontdekt is.²⁰

Nieuwe tijd

De oudste kaarten waarop het onderzoeksgebied is weergegeven dateren uit de zestiende eeuw.²¹ Het is dan onbebouwd en in gebruik als landbouwgrond. Ten westen van het onderzoeksgebied werd in 1637 de Maliebaan aangelegd, die gebruikt werd voor het maliespel, een balspel dat verwant is aan golf.²² De oudste kaart waarop bebouwing te zien is, is de kadastrale kaart uit 1832 (afb. 2.2). In de hele omgeving is dan verspreide bebouwing te zien. Hoewel het onderzoeksgebied ook toen nog buiten de stad lag, was de bewoningsdichtheid al vrij hoog, waardoor dit in principe agrarische gebied ook stedelijke trekken had. Een deel van de straten bestond toen ook al, zoals de Bloemstraat ten noorden van de opgraving en de Bolstraat ten zuiden ervan (vergelijk afb. 2.2 met afb.

1.2). Andere straten bestonden nog niet, maar hun latere ligging is wel herkenbaar aan de perceelsgrenzen. Binnen het te saneren gebied is op de kadastrale kaart uit 1832 een huis of gebouw zichtbaar. Het was van de kleermaker Carel Ludwig Klein. De rest van het perceel was in gebruik als tuin. Het gebouw wordt in de gegevens op Hisgis niet genoemd.²³ Hij bezat ook een aantal aangrenzende percelen, die meest als tuin omschreven zijn en waarvan de bebouwing niet genoemd wordt. Alleen het gebouw op het grijsgekleurde perceel wordt als huis omschreven. De andere gebouwen zullen een andere functie dan woning gehad hebben, zoals schuur of stal. Het is niet bekend wanneer de gebouwen opgericht zijn. Mogelijk is dat al in de (late) achttiende eeuw gebeurd.

In 1874 werd tussen het onderzoeksgebied en de Maliebaan de Oosterspoorlijn Amsterdam-Hilversum-Amersfoort/Utrecht aangelegd door de HJSM (Hollandische IJzeren Spoorweg-Maatschappij). Aan de Maliebaan werd het Maliebaanstation gebouwd.²⁴ In de tweede helft van de negentiende eeuw bereikte de oprukkende bebouwing het onderzoeksgebied. Er werden meer straten aangelegd en langs de straten verscheen dichtere bebouwing. Op topografische kaarten uit de late negentiende eeuw is op de plaats waar het huis of gebouw van Carel Ludwig Klein ongeveer stond een gebouw afgebeeld, maar het is niet duidelijk of het om hetzelfde gebouw gaat.²⁵ Er kwamen er kwekerijen in het gebied, waarvoor kassen gebouwd werden. De straatnamen zoals Bolstraat, Bloemstraat en Kweekstraat herinneren nog aan dit verleden. De naam Wagenstraat heeft betrekking op het nabijgelegen spoorwegterrein van het voormalige Maliebaanstation, het huidige Spoorwegmuseum.

In de twintigste eeuw zijn de kassen voor een groot deel gesloopt en is het braakliggende en inmiddels geheel door huizen omgeven binnenterrein door de bewoners van die huizen als tuin in gebruik genomen. Een deel van het terrein is ook door een aannemer als opslagterrein gebruikt.

Het te saneren gebied is voor een groot deel eigendom van de gemeente Utrecht. De gemeente is voornemens om die grond aan de eigenaren van de aangrenzende huizen te verkopen en zo de gedoogde ingebruikname als tuin te legaliseren. Omdat de bodem tot circa een meter onder het maaiveld vervuild was met onder meer lood en asbest, moest deze eerst gesaneerd worden. Voor zover mogelijk zijn ook de aangrenzende tuinen gesaneerd.

De sterke bodemvervuiling met lood is waarschijnlijk aan de kwekerij te relateren. Vermoedelijk is er sterk loodhoudende mest gebruikt die met het water in de bodem terecht gekomen is. Het asbest is mogelijk ook afkomstig uit de periode dat het terrein door een aannemer als opslagterrein is gebruikt.

2.3 Eerder archeologisch onderzoek

In 2019 heeft Transect een bureauonderzoek (BO) en een booronderzoek (IVO-O) uitgevoerd om nauwkeurige archeologische verwachting op te kunnen stellen.²⁶ Aan de hand van bronnen over archeologie, landgebruik, cultuurhistorie, geomorfologie en bodemkunde is bepaald of er een kans is dat er binnen het plangebied archeologische waarden in de ondergrond aanwezig kunnen zijn. Het doel van het verkennende booronderzoek was het toetsten en mogelijk bijstellen van de gespecificeerde archeologische verwachting, door het onderzoeken van bodemopbouw, bodemreliëf en de intactheid van de bodemopbouw. De resultaten van dit booronderzoek zijn al in paragraaf 2.1 besproken.

In 2020-2021 hebben archeologen van Erfgoed Utrecht een (hierboven reeds genoemde) begeleiding uitgevoerd tijdens het vervangen van het riool en het opnieuw bestraten van de Oudwijkerdwarstraat.²⁷ De aanleiding voor de begeleiding was de toevalvondst van een skelet, waarschijnlijk uit de achttiende eeuw. De man is in de berm van de weg begraven. Ook bleek er een grote nederzetting uit de vroege middeleeuwen aanwezig te zijn. In de sporen, die veelal uit de achtste eeuw dateren, was opvallend veel barnsteen aanwezig. Een ander deel van de sporen dateerde uit de zeventiende eeuw. Deze sporen zijn waarschijnlijk te relateren aan bebouwing die ook op de kadastrale kaart uit 1832 zichtbaar is.

3 Archeologische resultaten

Bij de sanering is een oppervlakte van 151 m² archeologisch begeleid (afb. 3.1). In het westelijke deel, dat circa 60% van het onderzoeksgebied omvatte, lag het vlak tussen 1,66 en 1,74 m+NAP. Het vlak bestond hier uit beddingzand van de Rijn. In dit deel tekenden de sporen zich duidelijk af in het lichtgekleurde zand (afb. 3.2). In het oostelijke deel lag het vlak circa 10 tot 20 cm hoger, omdat de genodigde saneringsdiepte hier minder was. Het vlak lag hier tussen 1,82 m+NAP in het noorden en 1,92 m+NAP in het zuiden. Dit deel van het vlak was minder goed leesbaar omdat het op de overgang van het beddingzand naar het restant van de verstoorde bruine oeverafzettingen lag (afb. 3.3). In dit deel zijn dan ook minder sporen herkend. Er zijn in totaal 25 sporen gedocumenteerd, die hieronder besproken worden.

Bakstenen bak

De rechthoekige bakstenen bak (S1) van 1,7 bij 1,3 meter was gemaakt van los gestapelde, veelal gebroken bakstenen. Dit duidt op hergebruik van stenen. Een complete handgevormde baksteen van 18,5x9x3,5-4 cm was aan drie zijden oververhit en verglaasd (vnr. 3). Waarschijnlijk is dit tijdens het bakken gebeurd (vnr. 3). Zulke tweede keus stenen waren niet geschikt voor zichtwerk, maar wel voor ondergronds werk zoals funderingen of putten. Deze baksteen dateert tussen de late zeventiende eeuw en het midden van de negentiende eeuw. Maar aangezien het om hergebruikte stenen gaat, zegt dat niet veel over de datering van de structuur. De zijanten van de bak waren verzakt. Vooral de noordoostelijke wand was sterk naar binnen gedrukt, waarschijnlijk door de gronddruk. Hoe diep de bak was, is niet bekend. Hij hoefde niet gesaneerd te worden en is (onder de saneringsdiepte) intact in de bodem achtergebleven. Het bovenste deel van de bak was gevuld met de grond van het ophogingspakket met puin (S1001), met daaronder zavelige oeverafzettingen. Dit spoor kan bij het huisje gehoord hebben dat op de kaart uit 1832 staat.

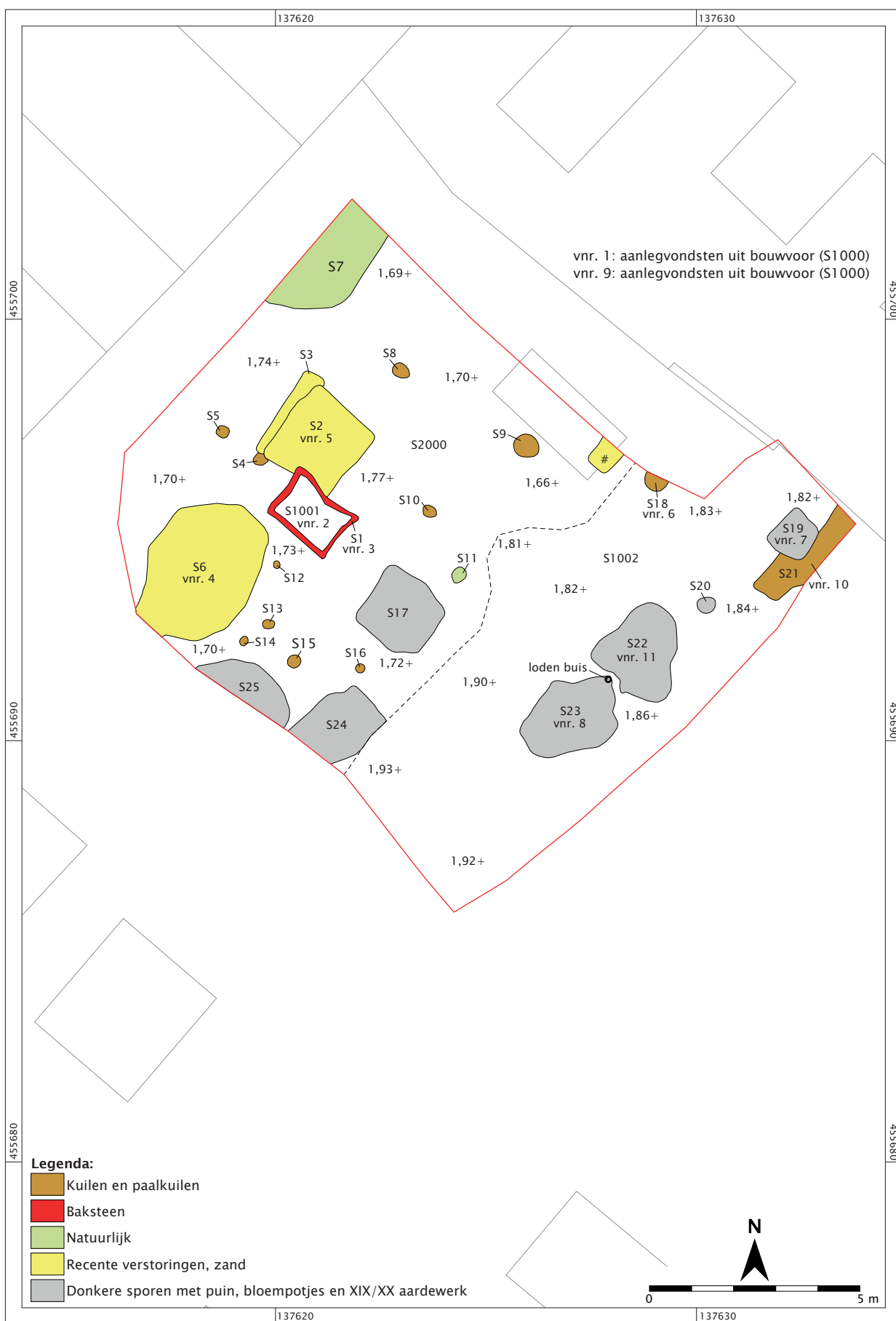
De vondsten (vnr. 2) bestaan uit een bodem van een roodbakkende bloempot, een stuk van een pijpensteel, een fragment van een pijpenkop, vier scherven faience en de onderste helft van een wijnglas uit de periode 1740-1800. In de steel is een luchtspiraal meegegoten. De vier scherven faience zijn van een bord uit de tweede helft van de achttiende eeuw. Het bord, dat waarschijnlijk uit Delft komt, heeft een versiering in Chinese stijl. Uit de bak komt ook een plavuis van donkergrijze kolenkalksteen met afmetingen van 28,5x28,5x3 cm.

Kuilen en paalkuilen

In het westelijk deel van de opgraving zijn tien paalkuilen herkend, waarin echter geen structuur te herkennen was (afb. 3.5, afb. 3.6). Het elfde ronde spoor bleek natuurlijk te zijn (S11). Het was een restant van de grotendeels vergraven oeverafzettingen, die oorspronkelijk op het beddingzand lagen. De datering van deze paalsporen is niet duidelijk geworden, want geen van de paalsporen heeft dateerbaar vondstmateriaal opgeleverd. De compacte, zavelige vulling doet vermoeden dat ze ouder zijn dan het vergraven van de oeverafzettingen en het vervolgens ophogen van het gebied, dus voor circa 1800. De sporen zijn gevuld met schone bruingrijze lichte zavel en niet met de donkere rulle grond van de ophoging en de bouwvoor. Een datering in de (late) middeleeuwen of de vroege nieuwe tijd is waarschijnlijk. Een deel van deze sporen bevatte baksteenspikkels of kleine brokjes mortel. In meer of minder mate waren ze alle verstoord door bioturbatie (vooral mollengangen). Vooral S13 was sterk verstoord door mollengangen, zodat de diepte van dit spoor zeer slecht te bepalen was. De diepte van de sporen varieerde sterk. Een deel van de paalkuilen had een nog aanzienlijke diepte. De sporen S4 en S12 waren respectievelijk 14 en 12 cm diep, maar S5 was nog 74 cm diep en S8 nog 70 cm.

Spoor 18 kan zowel een kuil als een grote paalkuil geweest zijn (afb. 3.5, afb. 3.7). Het spoor was op het vlak 108 cm breed en de diepte was nog 56 cm. De vulling bestond uit donkerbruin-grijze lichte zavel (Kz3) met zandbrokken en wat baksteenspikkels. Dit is het enige mogelijk 'oude' spoor dat dateerbaar vondstmateriaal opgeleverd heeft: een klein scherfje Romeins ruwwandig aardewerk (vnr. 6). Dit kleine scherfje kan echter opspit zijn.

Spoor 21 kan een (langwerpige) kuil of een greppel geweest zijn (afb. 3.5, afb. 3.8). Het was op het vlak nog 90 cm breed en de diepte bedroeg 44 cm. De wanden waren steil en de bodem vlak. De vulling bestond uit iets humeuze bruine zavel (Kz2 h1) met wat baksteen- en houtskoolspikkels en een brokje baksteen. Dit is het enige spoor waarin dierlijk bot gevonden is (vnr. 10). De drie botfragmenten van een (middel)groot zoogdier, waaronder twee wervels, zijn niet door een specialist onderzocht omdat op basis van zo'n kleine hoeveelheid materiaal geen zinnige conclusies te trekken zijn.

Afb. 3.1 De allesporenkaart van het onderzoek WG003 met vondstnummers en vlakhoogten.

Afb. 3.2 Het westelijke deel van het vlak, gezien richting het noordoosten. De sporen tekenen zich hier duidelijk af in het beddingzand.

Afb. 3.3 Het oostelijke deel van het vlak lag iets hoger. Foto richting het noordoosten. Links is de grens tussen het lagere en het hogere deel te zien.

Grote donkere sporen

Een aanzienlijk deel van de sporen dateert uit de negentiende of de vroege twintigste eeuw: S17, S19, S22, S20, S23, S24 en S25. De meeste van deze veelal grote sporen waren scherp begrensd en ze waren gevuld met grond van de ophogingslaag erboven (afb. 3.2, afb. 3.3, afb. 3.9). Deze afvalkuilen bevatten veel puin en deels ook veel fragmenten van roodbakkende bloempotjes. In spoor 23, dat puin en zeer veel grind bevatte, stond een dikke loden buis, waarschijnlijk een waterleidingbuis of pompbuis van een waterpomp. Tussen het puin lagen zeer veel bloempotjes uit de periode 1800-1925, waarvan een selectie van completere exemplaren verzameld is (vnr. 8).

Recente sporen (zand)

Spoor 2 was een met zand gevuld vierkante ingraving. Dit spoor was zeer zeker heel recent, want het zand was nog niet compact. Bij druk kwam er water omhoog. S3 was een baan zeer lichtgekleurd, bijna wit zand langs een zijde van het vierkant S2. Waarschijnlijk is hier zeer recent nog een groot gat gegraven, dat met schoon zand is opgevuld. Misschien is er een put weggehaald. Het vondstmateriaal uit deze kuil bestaat uit een fragment van een pijpensteel en de bodem en een wandscherf van een bolle fles met een datering tussen 1600 en 1800. De vondsten dateren het spoor niet, want ze zijn ongetwijfeld opspit in het zeer recente spoor. Ook het zandige spoor 6 was recent.

Natuurlijke sporen

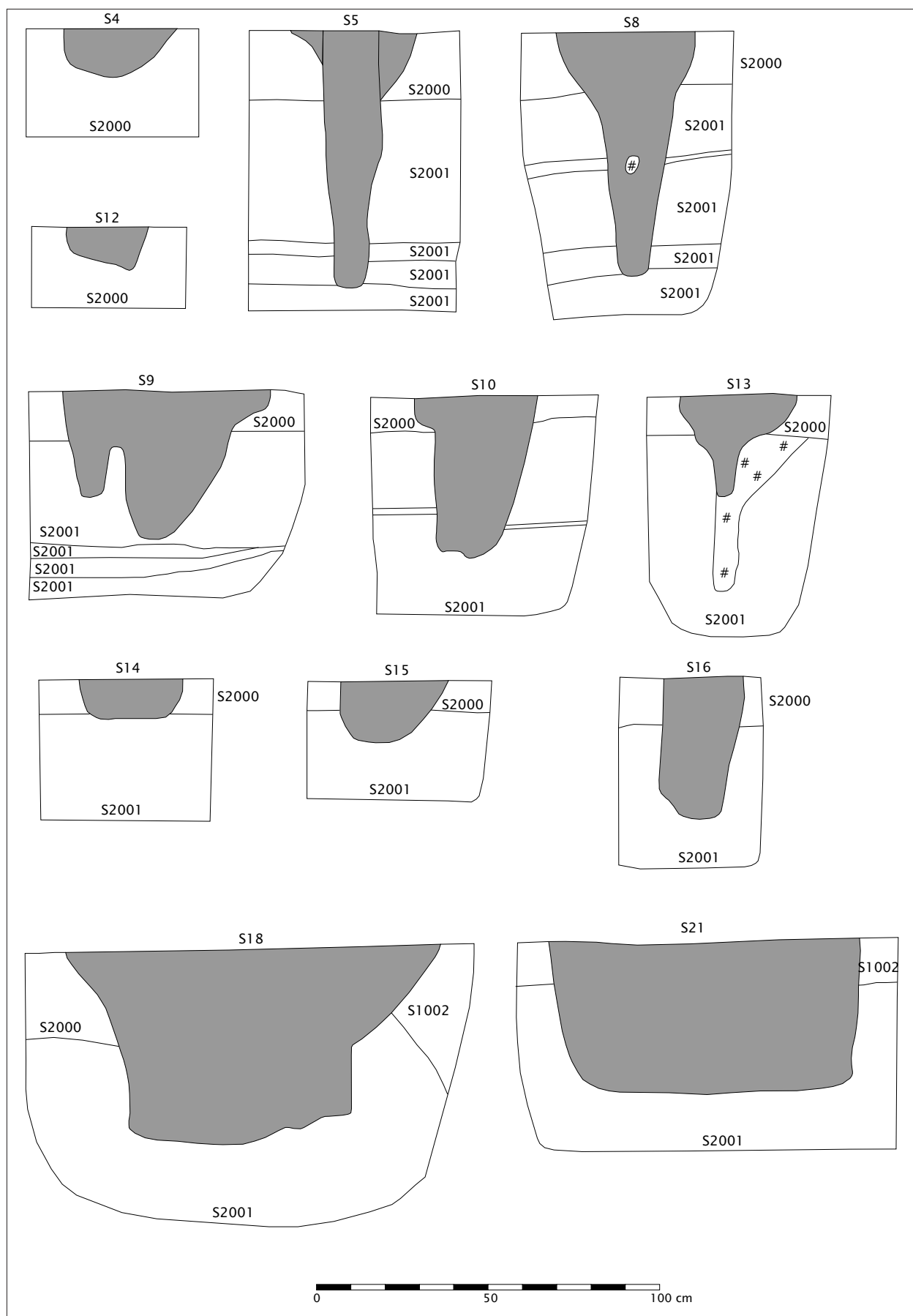
Het grote spoor 7 in de noordwestelijk hoek van de werkput was natuurlijk. Het was een restant van de kleige oeversafzettingen. Dat geldt ook voor het hierboven al genoemde spoor 11, dat op het vlak een paalkuil leek.

Vondstmateriaal

Het onderzoek heeft een beperkte hoeveelheid van 110 vondsten opgeleverd, dat onder elf vondstnummers verzameld is. Het grootste deel van de vondsten bestaat uit aardewerk, en dan vooral uit roodbakkende bloem- of kweekpotjes. Daarnaast zijn er kleine hoeveelheden glas, pijpjarde, dierlijk bot, natuursteen en keramisch bouw materiaal verzameld. De vondsten dateren tussen de late achttiende eeuw en de vroege twintigste eeuw. Een deel van de scherven heeft een vroege aanvangsdatering, maar dat komt vooral omdat deze kleine fragmenten niet aan een type zijn toe te schrijven en daardoor een brede datering gekregen hebben. Deze baksels of typen kwamen echter ook nog in de negentiende eeuw voor. Op drie uitzonderingen na is geen van de scherven per sé jonger of ouder dan de late achttiende eeuw of de negentiende eeuw: het kleine scherfje Romeins ruwwandig aardewerk, een zeventiende-eeuwse pijpenkop en een moderne sierbloempot. Veel van het aardewerk komt uit de grote donkere sporen, de bouwvoor en het ophogingspakket daaronder. De herkomst van de grond waarmee het terrein is opgehoogd, is niet bekend. Daardoor is het aardewerk dat uit deze lagen en (recente) sporen komt maar beperkt bruikbaar om sporen te dateren. De scherven kunnen immers ook in de aangevoerde grond gezeten hebben.

Afb. 3.4 De rechthoekige bakstenen bak, gezien richting het oosten.

Afb. 3.5 De coupetekeningen van alle gecoupeerde sporen.

Afb. 3.6 De coupefoto's van een selectie van de paalsporen.

Afb. 3.7 De coupe van spoor 18, de kuil of paalkuil waarin een klein schervje Romeins ruwwandig aardewerk gevonden is.

Afb. 3.8 Spoor 21 kan een langwerpige kuil of een greppel geweest zijn.

Afb. 3.9 De bovengrond bevatte veel puin en roodbakkende bloempotjes.

vnr.	context	aw	pijp	glas	bot	steen	bouwmat	opmerkingen
1	S1000	21	5					aanlegvondsten uit bouwvoor en ophoging
2	S1001	5	2	1		1		uit opvulling bakstenen bak/put S1, o.a. steel van wijnglas
3	S1						1	van bakstenen bak/put S1, verglaasd/versinterd
4	S6	11						
5	S2		1	2				bodem en wandscherf buikfles
6	S18	1						uit kuil of paalkuil, Romeins ruwwandige schervje
7	S19	18						roodbakkend, witbakkend, indust. wit
8	S23	24						bloempotjes
9	S1000	11						10x bloempot, 1x roodbakkend, uit bouwvoor en ophoging
10	S21				3		1	
11	S22	1	1					
totaal		92	9	3	3	1	2	110

Tabel 3.1 Overzicht van de vondsten.

4 Keramisch materiaal en glas

Marc Duurland

4.1 Inleiding

In totaal zijn 103 fragmenten en complete stukken van keramisch materiaal verzameld. De volgende bakselsoorten komen voor: roodbakkerd aardewerk (65x), witbakkerd aardewerk (9x), geglazuurd steengoed (4x), industrieel wit aardewerk (7x), Europees porselein (1x), faience (5x), pijp-aardewerk (9x) en ruwwandig Romeins (1x). Verder zijn er twee stukken keramisch bouw-materiaal (baksteen) verzameld. Afgezien van het keramisch materiaal zijn ook nog drie glasfragmenten aangetroffen.

4.2 Aardewerk

4.2.1 Nieuwe tijd

Faience (bakselcode f)

Een wandfragment (vnr. 4) is van een bord met wit tinglazuur en blauwe versiering. Dit fragment is niet aan een bepaald type toe te schrijven en het is daarom alleen globaal te dateren in de periode 1650-1900. Van een ander bord, eveneens met tinglazuur met blauwe versiering, zijn vier scherven teruggevonden (vnr. 2). Dit is een afgerond bord op standvlak en met smalle vlag (type f-bor-5). Het versieringsmotief in Chinese stijl bestaat langs de rand uit panelen met plantaardige ornamenten (vruchten?) en florale ranken. Deze versiering vertoont overeenkomst met een in Delft vervaardigd bord uit de tweede helft van de achttiende eeuw in de collectie van het Nederlands Openluchtmuseum.²⁸

Europees porselein (bakselcode ep)

Een randfragment (vnr. 1) met veldspaatglazuur en blauwe versiering is van een klein afgerond bordje, of beter gezegd een onderzetschoteltje, met rechte rand, op standing (ep-bor-1). De versiering bestaat uit een floraal motief.²⁹ Bordjes van dit type dateren globaal uit de late achttiende en de negentiende eeuw.

Witbakkerd aardewerk (bakselcode w)

Een randfragment (vnr. 7) is van een kom met hoge manchetrand en horizontale puntoren (w-kom-39). Het object is zowel binnen als buiten met dik loodglazuur bedekt, waarbij aan het loodglazuur aan de buitenkant koperoxide is toegevoegd. Hierdoor heeft de buitenkant een groen glazuur terwijl het glazuur aan de binnenkant gelig van

kleur is. Dergelijke kommen zijn in de negentiende eeuw in Friesland geproduceerd.³⁰

Uit zes scherven (vnr. 7) is een bijna compleet profiel van een komfoor te reconstrueren. De buitenwand en de bovenste helft van de binnenwand zijn bedekt met groen (koperoxide) loodglazuur. De onderkant van de bodem en de onderste helft binnen zijn dus ongeglazuurd. In de bovenste helft van de wand zijn openingen uitgesneden voor de toevoer van lucht (zuurstof) aan de warmtebron die in het komfoor geplaatst werd. Dit komfoor met vlakke bodem en zeer kleine standpootjes is een bolle variant van het type w-kmf-12 dat in basisvorm ook overeenkomt met type w-kmf-19. De komfoor heeft een zeer goede parallel in een te 's Hertogenbosch gevonden exemplaar.³¹ Vergelijkbare exemplaren in de collectie van het Nederlands Openluchtmuseum zijn van roodbakkerd aardewerk en worden rond 1900 gedateerd.³²

Een randfragment en een bodemfragment (vnr. 1) zijn afkomstig van een diep afgerond bord met smalle platte vlag, op standvlak (w-bor-2). Aan de binnenkant is loodglazuur aangebracht. De spiegel is versierd met een floraal motief in kopergroen, ijzerrood, mangaanpaars en okergeel. Rondom zijn op de vlag in cursief schrift woorden aangebracht die samen een spreuk moeten vormen. Meestal zijn het spreuken met seksuele, krijgshaftige of alcoholische ondertoon en vaak werd ook een jaartal aangebracht.³³ De tekst op dit exemplaar is niet ontcijferd, maar een jaartal ontbreekt in ieder geval. Dit type bord dateert uit de eerste helft van de negentiende eeuw. De onderkant van het bord is zwart geblakerd. Ook het glazuur met floraal motief aan de binnenkant heeft te leiden gehad van de verhitting van onderaf. Het bord is kennelijk gebruikt om iets in te verwarmen.

Industrieel wit aardewerk (bakselcode iw)

Een bodemscherf (vnr. 1) is van een bord met vlakke bodem zonder standvoet. Het bord is niet aan een bepaald type toe te kennen en dateert globaal uit de periode 1775-1900. Andere fragmenten die niet aan een bepaald type zijn toe te kennen zijn twee randscherven (vnr. 7) van twee koppen en een bodemscherf (vnr. 7) van een bord. Deze fragmenten zullen globaal uit de periode 1750-1900 dateren.

Uit twee fragmenten (vnr. 7) is een compleet profiel van een bord te reconstrueren. Het diepe afgeronde bord met een licht S-vormige rand en standing is van het type

iw-bor-15. Aan de onderkant van de bodem is een merk-
teken ingedrukt. Het is de tekst MIDDLESBRO POTTERY
rondom een anker. Producten uit Middlesbrough met dit
stempel dateren uit de periode 1834-1887. Een groot
fragment (vnr. 7) waaruit eveneens een compleet profiel is
af te leiden is van een bord met naar buiten geknikte vlag,
op standvlak (w-bor-4). Dit bord dateert uit de periode
1775-1875.

Steengoed met glazuur (bakselcode s2)

Twee bodemfragmenten (vnr. 1) met een deel van de
opgaande wand zijn afkomstig van zogenaamde mineraal-
waterflessen. Gezien de rechte wand moet het gaan om
min of meer cilindrische flessen (type s2-fle-2 of s2-fle-9).
Deze flessen zijn vanaf het eind van de achttiende en
gedurende de negentiende eeuw op grote schaal vanuit
Duitsland (Westerwald) geïmporteerd. Een ander fragment
(vnr. 1) is in een wit baksel met zoutglazuur en dit is mo-
gelijk afkomstig van een wat ouder type fles. Dit is echter
onzeker en een nauwkeurigere datering dan 1700-1900
is niet mogelijk. Een wandfragment van een pot (mogelijk
een pispot) in een lichtgrijs baksel met zoutglazuur is
voorzien van kobaltblauwe versiering (vnr.1). Omdat de
exacte vorm niet te bepalen is kan alleen een ruime date-
ring in de periode 1700-1900 gegeven worden. Dit stuk is
waarschijnlijk geïmporteerd uit het Westerwald.

Roodbakkend aardewerk (bakselcode r)

Er zijn veel bloempotten aangetroffen. Bodems van
bloempotten met vrij hoge standring (vnr. 1 (4x) en vnr. 2
(1x)) kunnen afkomstig zijn van de typen r-blo-4, r-blo-6
of r-blo-33. Deze typen komen voor in de periode 1700-
1900. Kleine (min of meer) complete bloempotten (vnr. 1
(1x), vnr. 8 (11x) en vnr. 9 (3x)) zijn van het type conische
bloempot met onverdikte rechte rand, op standvlak met
gat (r-blo-9). Deze dateren uit de negentiende en de
vroege twintigste eeuw. Een ander compleet exemplaar
(vnr. 8) is een conische bloempot met verdikte ronde
rand, op standvlak met gat (r-blo-8). Ook dit type dateert
uit de negentiende en de vroege twintigste eeuw. Van een
aantal bodemfragmenten (vnr. 8 (11x) en vnr. 9 (6x)) is
niet duidelijk tot welk type ze horen. Zeer waarschijnlijk
gaat het ook hier vooral om het type r-blo-9 en eventu-
eel nog r-blo-8. Een randfragment (vnr. 4) is gezien de
typische randvorm waarschijnlijk afkomstig van een lage
wijde bloembak (r-blo-21) die waarschijnlijk gebruikt werd
onder een bloempot.³⁴ Dit type is globaal in de periode
1675-1800 te plaatsen.

Een groot fragment (vnr. 7) is van een diep bord met steile
wand en schuin opstaande vlakke vlag op standvlak (r-bor-
12). Aan de binnenkant is loodglazuur aangebracht op
een witte grondlaag. De binnenkant is daardoor gelig van
kleur. Op de overgang van de wand naar de vlag bevinden
zich een groene en een bruine omlopende slijblij. Omdat
het glazuur grotendeels van de vlag is afgesprongen, is
niet duidelijk of hier ook nog een verdere (lijn)versiering

aanwezig was. Een ander, iets dikker wandfragment uit
hetzelfde vondstnummer (vnr. 7) komt zo sterk overeen
in baksel, glazuur en versiering dat het vermoedelijk
afkomstig is van eenzelfde type bord. Borden van het type
r-bor-12 dateren uit de periode 1750-1900.

Een randfragment met oor (vnr. 9) is van een test met
vierkante bak. De vierkante vorm maakte het makkelijker
om de test met gloeiende kooltjes in een rechthoekige of
vierkante stoof te zetten. De stoof kon als persoonlijke
verwarming onder de voeten of onder de rokken geplaatst
worden. Omdat alleen de rand aanwezig is, kan het frag-
ment niet aan een bepaald type worden toegeschreven.
Vermoedelijk gaat het echter om het veel voorkomende
type r-tes-12. De datering van het fragment ligt globaal in
de periode 1600-1900.

Een groot fragment (vnr. 4), waaruit een compleet profiel
is af te leiden, komt van een wijde grape of sluitpan met
scherpe knik van bodem naar verticale wand en met
afgeronde kraagrand (r-gra-53). Dit exemplaar heeft een
horizontaal puntoor met gat en dik loodglazuur aan de
binnenkant en op de buitenwand. De bodem is aan de
onderkant zwartgeblakerd door verhitting. Als datering is
de periode 1750-1850 te geven.

Een randfragment (vnr. 1) is van een bord zonder vlag met
afgeronde kraagrand op standring (r-bor-3). Aan de bin-
nen- en buitenzijde was dik loodglazuur aangebracht. De
binnenkant van het bord is echter grotendeels beschadigd
en het glazuur ontbreekt hier. Het is daarom niet duidelijk
of dit exemplaar aan de binnenkant van versiering was
voorzien. Dit type bord heeft een ruime datering van de
zeventiende tot en met de negentiende eeuw.

4.2.2 Pijpaardewerk

Een pijpenkop (vnr. 1) heeft een laat, dubbelconisch
model dat in de tweede helft van de zeventiende eeuw
dateert.³⁵ Het Goudse hielmerk bestaat uit een posthoorn
met lint en enkele krul, geplaatst in een in blader- of
parelkrans. Dit merk is in gebruik geweest van 1635 tot
1745.³⁶ De datering in de tweede helft van de zeventiende
eeuw volgt uit de vorm van de pijpenkop.

Een ovale pijpenkop (vnr.1) dateert wat vorm betreft in de
tweede helft van de achttiende eeuw.³⁷ Het Goudse hiel-
merk met de gekroonde letters AE is gebruikt van 1707
tot 1746 en van 1788 tot 1862.³⁸ Aan de zijanten van de
spoor is het wapen van Gouda aangebracht met daarbo-
ven de letter S. Met de letter S, van slechte, in de oude be-
tekening van gewoon of eenvoudig, werd aangeduid dat het
kwalitatief niet tot de topproducten gerekend kon worden.
Dit kwaliteitsmerk S werd toegepast tussen 1740 en 1830.
De combinatie van pijpvorm, hielmerk en kwaliteitsmerk
plaatst deze pijpenkop tussen 1788 en 1800 of mogelijk
nog aan het begin van de negentiende eeuw (voor 1830).

vnr. 1									
mae	n	w	r	b	oor	com	pr.	gew (gr.)	datering
1	1	1	1					16,2	1700–1900
1	1	1	1					14,9	1600–1900
1	1	1	1					12,2	1775–1900
1	1	1	1					21,1	1775–1900
1	1	1	1					14,2	1700–1900
1	1	1	1					40,5	1700–1900
1	1	1	1					71,2	1600–1900
1	1	1	1					44,7	1600–1900
1	3	2	1					143,1	1900–2000
1	1	1	1					85,3	1800–2000
1	1	1	1			1		77,2	1800–1925
1	1	1	1					175,1	1700–1900
1	1	1	1					344,6	1700–1900
2	2	2	2					910,7	1700–1900
2	2	2	2					320,7	1790–1900
1	2	1	1					330,5	1800–1850
vnr. 2									
1	1	1	1					348,3	1700–1900
1	4	2	2					62,3	1750–1800
vnr. 4									
1	1	1	1			1		366,9	1750–1850
1	1	1	1					31,6	1675–1800
1	8	7	1					904,2	1650–1900
1	1	1	1					22,8	1650–1900
vnr. 6									
1	1	1	1					V	50–300

Tabel 4.1 Overzicht van het aardewerk.

vnr. 7									
mae	n	w	r	b	oor	com	pr.	gew (gr.)	datering
1	2			1	1			21,7	1834-1887
									industrieel wit
1	1					1		85,9	1775-1875
									industrieel wit
1	2		2					20,9	1750-1900
				1				9,6	1750-1900
1	1							30,1	1500-1900
					1				roodbakkerij
1	1							136,4	1750-1900
						1			roodbakkerij
1	1	1						50,1	1750-1900
									roodbakkerij
1	1	1						35,3	1750-1900
									roodbakkerij
1	1		1					65,4	1600-1800
								143,3	1800-1900
1	1		1						witbakkerij
1	6	3	1	1	1			273,6	1875-1925
									witbakkerij
vnr. 8									
1	1					1		70,6	1800-1925
									roodbakkerij
11	11					11		1118,1	1800-1925
									roodbakkerij
11	12	1		11				750,2	1800-1925
									roodbakkerij
vnr. 9									
3	3					3		315,7	1800-1925
									roodbakkerij
6	6			6				1047,6	1800-1925
									roodbakkerij
1	1			1				1465,7	1800-1925
									roodbakkerij
1	1			1				48,8	1600-1900
									roodbakkerij
vnr. 11									
1	1	1						42,6	1600-1900
									roodbakkerij
71	92	25	14	31	1	21		10089,9	

Tabel 4.1 Overzicht van het aardewerk (vervolg).

Een fragment van een pijpenkop is waarschijnlijk van het ovale type en zal uit de periode 1700-1850 dateren.³⁹ Vijf pijpenstelen (vnr. 1 (3x), vnr. 2 (1x) en vnr. 11 (1x)) zijn afgaand op hun dikte slechts globaal te dateren, waarbij de dikkere pijpstelen ouder zijn dan de dunne. Een dikke pijpsteel (vnr. 11) dateert waarschijnlijk uit de periode 1600-1750. De vier gemiddeld dikke tot dunne stelen (vnr. 1 en vnr. 2) dateren vermoedelijk uit de periode 1700-1900.

4.2.3 Ruwwandig Romeins aardewerk

Een zeer klein wandfragment (vnr. 6) is afkomstig van een gesloten vorm in ruwwandig beige baksel. Omdat vroeg-Romeins ruwwandig aardewerk in de regel grijs van kleur is, zal het vermoedelijk na het midden van de eerste eeuw of zelf niet vroeger dan de tweede eeuw te dateren zijn.

4.3 Glas

Er zijn slechts drie glasfragmenten gevonden. Een bodemfragment en een wandfragment zijn van een donkergroene, min of meer bolle fles waarvan de grootste buikomvang niet ver van de bodem ligt (vnr. 5). Deze fragmenten zijn niet aan een bepaald type fles toe schrijven en ze zijn ruim te dateren tussen 1600 en 1800. Een voet met daaraan nog de steel is afkomstig van een kelkglas (vnr. 2). Het glas is kleurloos en de steel is gedecoreerd met een zogenaamde luchtspiraal. Bovenaan is de steel verdikt zoals bij het type gl-kel-39.⁴⁰ Kelkglassen van dit type kwamen voor in de periode 1740-1800.

4.4 Keramisch bouw materiaal

Een handgevormde baksteen met afmetingen 18,5x9x3,5-4 cm is aan een lange zijde en beide kopse kanten oververhit en verglaasd (vnr. 3). Waarschijnlijk is dit tijdens het bakproces gebeurd. Deze baksteen is als een misbaksel aan te merken dat ongeschikte was voor opgaand muurwerk. Bakstenen werden tot circa 1860-1870 met de hand gevormd. Dit, in combinatie met het formaat, dateert deze baksteen vanaf de late zeventiende eeuw tot het midden van de negentiende eeuw. Een klein brokje baksteen (vnr. 2) kon niet gedetermineerd worden.

4.5 Vondstcontexten

S1000 (vnr. 1 en vnr. 9)

Dit vondstensemble wordt gedomineerd door bloempotfragmenten die waarschijnlijk grotendeels uit de negentiende eeuw dateren. Sommige aardewerkfragmenten kunnen eveneens in de negentiende of mogelijk nog de late achttiende eeuw geplaatst worden (ep-bor-1, iw-bor-,

Pijpaarde		aantal		gewicht (gr.)	datering	bakselbeschrijving		vorm	herkomst en opmerkingen
vnr.	mae					pip	aw		
1	1	1	13,4	1788-1830	pip	aw		pijpenkop	Gouda, ovale pijpenkop, hielmerk: AE gekroond, op zijkant spoor wapen van Gouda onder S.
1	1	1	15,1	1650-1700	pip	aw		pijpenkop	Gouda, laat dubbelconische pijpenkop, hielmerk: posthoorn met lint en enkele krul, in bladerkrans
1	3	3	12,5	1700-1900	pip	aw		pijpensteel	3 stukken pijpsteel, middel dik
2	1	1	4,2	1700-1850	pip	aw		pijpenkop	ovale pijpenkop
2	1	1	3,8	1700-1900	pip	aw		pijpensteel	pijpensteel middel dik tot dun
5	1	1	4,4	1700-1900	pip	aw		pijpensteel	pijpensteel, middel dik
11	1	1	5,5	1600-1750	pip	aw		pijpensteel	dikke pijpsteel
totaal		9	58,9						
Glas									
vnr.	mae	aantal	wand	bodem	gewicht (gr.)	datering	kleur	vorm	code
2	1	1	0	1					
5	1	2	1	1	114,6	1740-1800	kleurloos glas	kelkglas	voet met steel, gedecoreerd met luchtspiraal
	2	3	1	2	291,2	1650-1800	groen glas	fles	gl-kel-39
totaal		2	3	1	405,8				g-fle
Baksteen									
vnr.	mae	aantal	compleet	gewicht (gr.)	datering	bakselbeschrijving		vorm	opmerkingen
3	1	1	1			rood	baksteen		
10	1	1	1	305,9	1700-1870	rood	baksteen	baksteen	opervlak en opmerkingen
	1	1	1	10	1200-1850	rood	baksteen	baksteen	handgevormd, 18,5x9x3,5-4 cm. Een lange zijde en beide kopse kanten oververhit en verglaasd, waarschijnlijk tijdens bakproces
totaal		2	2	16,9					klein brokstukje, slecht gemengd baksel, waarschijnlijk handgevormd
				322,8					

Tabel 4.2 Overzicht pijpaarde, glas en keramisch bouw materiaal.

s2-fle-2/9). De aardewerkfragmenten die niet scherp te dateren zijn kwamen in ieder geval ook voor in de negentiende eeuw. Met uitzondering van een moderne sierbloempot en een zeventiende-eeuwse pijpenkop is geen van de aangetroffen fragmenten per se jonger of ouder dan de negentiende eeuw.

S1 (vnr. 3) met vulling S1001 (vnr. 2)

De uit S1 geborgen baksteen is niet scherper te dateren dan de late zeventiende eeuw tot het midden van de negentiende eeuw. Uit de vulling S1001 komt een beperkt aantal vondsten. Het faience bord f-bor-5 (1750-1800) en het kelkglas (1740-1800) dateren deze context met name in de tweede helft van de achttiende eeuw. Niet uit te sluiten is de mogelijkheid dat deze fragmenten pas aan het begin van de negentiende eeuw in deze context terecht gekomen zijn.

S6 (vnr. 4)

Afgaand op de grape r-gra-53 (1750-1850) en de bloempot r-blo-21 (1675-1800) dateert deze context globaal in de tweede helft van de achttiende eeuw, waarbij de mogelijkheid bestaat dat deze context uit de vroege negentiende eeuw dateert.

S2 (vnr. 5)

Alleen een pijpsteel (1700-1900) en de bodem en een wandscherf van de donkergroene buikfles (1650-1800) komen uit deze context. Een scherpe datering is hiermee niet mogelijk.

S18 (vnr. 6)

Uit deze context komt alleen een klein Romeins aardewerkfragmentje. Mogelijk is dit een Romeins spoor, maar het kan ook aanzienlijk jonger zijn als het fragmentje als opspit in het spoor beland is.

S19 (vnr. 7)

Uit deze context is een aanzienlijke hoeveelheid aardewerk geborgen. Redelijk goed te dateren vondsten zijn het bord iw-bor-15 uit Middlesbrough (1834-1887), het bord iw-bor-4 (1775-1875) en de komfoor w-kmf-12/19 (1875-1925). Deze vondsten dateren de context globaal in de tweede helft van de negentiende eeuw. De komfoor, die niet voor 1875 voorkomt, geeft voor deze context een einddatering in de late negentiende eeuw.

S23 (vnr. 8)

Deze context heeft alleen een grote hoeveelheid bloempotten opgeleverd. Deze kleine bloempotten, hoofdzakelijk r-blo-9 en wat r-blo-8, vormen een vrij uniform ensemble dat uit de negentiende eeuw of vroege twintigste eeuw dateert.

S21 (vnr. 10)

Uit deze context komt alleen een baksteenbrokje dat niet scherper te dateren is dan 1200-1850.

S22 (vnr. 11)

De roodbakkende scherf (1600-1900) en het fragment van een dikke pijpsteel (1600-1750) uit deze context laten slechts toe deze context na 1600 te dateren.

4.6 Het vondstensemble als geheel

De bulk van het vondstmateriaal is in de tweede helft van de achttiende en de negentiende eeuw te dateren. Een deel van het wat scherper te dateren vondstmateriaal valt in de late achttiende eeuw en/of de eerste helft van de negentiende eeuw. Het is niet zeker of dit laatste vondstmateriaal ook daadwerkelijk afkomstig was van de gebruiker (bewoner) van het huisje dat op de kadastrale kaart van 1832 staat weergegeven. Aannemelijk is dit echter wel. Met uitzondering van de bloempotten is het vondstmateriaal huishoudelijk van aard, zoals te verwachten is bij een huis. Het vondstmateriaal maakt geen opvallend rijke maar ook geen armoedige indruk.

5 Conclusie en beantwoording onderzoeksvragen

5.1 Conclusie

Bij de archeologische begeleiding van de sanering aan de Wagenstraat zijn 25 sporen gedocumenteerd en er zijn 110 vondsten verzameld. Zoals al bekend was uit het booronderzoek was de bodemopbouw aanzienlijk verstoord. De donkere recente ophogingslaag lag direct op het beddingzand. Slechts plaatselijk was er nog een restant van de zavelige overgang naar de oeverafzettingen aanwezig. De oude bouwvoor was volledig verdwenen. Als de bodemopbouw intact was geweest, hadden er bewoningsresten vanaf de bronstijd aanwezig kunnen zijn. Nu waren alleen de diepste sporen bewaard gebleven. Het merendeel van de sporen en vondsten dateert dan ook tussen de late achttiende eeuw en de vroege twintigste eeuw. Er zijn geen resten gevonden van het huisje dat op de kadastrale kaart uit 1832 staat. Een deel van de sporen en vondsten kan bij het huisje gehoord hebben, maar dit is niet met zekerheid vast te stellen. Zo kan de bakstenen bak S1 op basis van het baksteenformaat bij het huisje gehoord hebben, net als een deel van de scherven van huishoudelijke aardewerk.

Een fors deel van de sporen en een groot deel van de vondsten kan aan de kwekerij uit de late negentiende eeuw gekoppeld worden. In de grote kuilen met donkere grond waren resten van de kassen (grind, baksteen, glas, ijzeren raamstijlen) en veel bloempotjes aanwezig. Ook in de bouwvoor was veel afval en puin van de kwekerij aanwezig.

Twaalf paalkuilen en kuilen waren ouder dan de ophogingslaag en de kwekerij. Ze waren opgevuld met schone zavel en niet met de donkere rulle grond van de ophogingslaag en de bouwvoor. Geen van deze sporen heeft echter goed dateerbare vondsten opgeleverd. Wel bevatten ze deels baksteenspikkels en brokjes mortel. Een datering in de late middeleeuwen of de nieuwe tijd, maar voor circa 1800, ligt voor de hand. In een kuil is Romeins ruwwandig aardewerk gevonden. Dit kleine scherfje kan echter heel goed opspit zijn geweest.

5.2 Beantwoording onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen uit het PvE⁴¹ kunnen deels beantwoord worden.

Algemeen

- Wat is de aard en datering van de aangetroffen archeologische resten?

De sporen bestaan uit kuilen, paalkuilen, een mogelijke greppel en een bakstenen bak. Alle sporen die op basis van het vondstmateriaal te dateren zijn stammen uit de periode tussen de late achttiende en de late negentiende of vroege twintigste eeuw. De paalkuilen en twee kuilen konden niet gedateerd worden. De schone, zavelige vulling met wat baksteengruis wijst op een datering in de late middeleeuwen of de nieuwe tijd. Deze sporen zijn in elk geval ouder dan de ophogingslaag en de sporen van de kwekerij.

- Welke vondstcategorieën zijn aanwezig? Wat is de datering en conservering? Wat is de informatiewaarde van het vondstmateriaal?

Onder elf vondstnummers zijn 110 vondsten verzameld. Het grootste deel bestaat uit aardewerk, en dan met name uit roodbakkende bloempotjes. Daarnaast zijn er kleine hoeveelheden pijpjarde, glas, natuursteen, dierlijk bot en baksteen verzameld. De datering van dit materiaal ligt tussen de late achttiende eeuw en de vroege twintigste eeuw. Een opvallende uitzondering is het kleine scherfje ruwwandig Romeins aardewerk. Het is echter goed mogelijk dat dit opspit is. Het materiaal is goed geconserveerd en de fragmentatie van het aardewerk was doorgaans beperkt. Ook de drie fragmenten dierlijk bot waren goed geconserveerd. De informatiewaarde van het vondstmateriaal is beperkt omdat het veelal uit de bouwvoor of uit afvalkuilen komt. Veel van het aardewerk is afkomstig van de kwekerij die hier in de late negentiende eeuw gevestigd was.

- Wat is de fysieke en inhoudelijke kwaliteit van de aangetroffen archeologische resten?

De sporen die tot in het beddingzand reikten waren redelijk goed geconserveerd. Wel was er soms veel bioturbatie. Omdat het bovenste deel van de oude bodemopbouw (oeverafzettingen en oude bouwvoor) vergraven en/of

verdwenen was, zullen alle ondiepere sporen verloren gegaan zijn. Omdat veel (ondiepere) sporen en het oude loopniveau verdwenen zijn en alleen de diepste sporen over zijn, is de informatiewaarde beperkt. Er waren dan ook, mede door het kleine onderzochte oppervlak, geen structuren te herkennen.

De deels scherp begrensde, donkere sporen met bloempotjes en puin uit de negentiende en vroege twintigste eeuw, die met de kwekerij te verbinden zijn, waren goed bewaard gebleven. De informatiewaarde van deze sporen is echter minimaal.

- Welke uitspraken kunnen op basis van de aangetroffen archeologische resten (sporen en vondsten) worden gedaan over de activiteiten die in het plangebied hebben plaatsgevonden en de ontwikkelingen daarin?

Zulke uitspraken zijn slechts zeer beperkt mogelijk. Een deel van de sporen en vondsten, zoals de bakstenen bak S1 en het huishoudelijke aardewerk, kan mogelijk aan het huisje dat op de kaart uit 1832 staat gekoppeld worden. Dit vondstmateriaal maakt noch een rijke, noch een armoedige indruk. Er zijn geen aanwijzingen voor ambachten of andere activiteiten. De donkere kuilen met de bloempotjes horen bij de kwekerij uit de negentiende eeuw.

Specifiek

-Zijn er resten aanwezig van het huis dat is weergegeven op de kadastrale kaart van 1832?

Er zijn geen resten van dit huis aangetroffen. Het puin in de bouwvoor en de ophogingslagen kan (deels) van dit huis geweest zijn, maar dit is niet onomstotelijk aan te tonen. Een deel van het puin hoort zeker bij de kassen van de kwekerij, omdat in deze puinkuilen ook veel venster-glas, metalen raamstijlen en bloempotjes aanwezig waren.

-Als de resten van het huis zoals muren en funderingen ontbreken zijn er dan andere aanwijzingen dat het huis hier stond (bijv. beer-/waterputten, afvalkuilen etc.)?

De bakstenen bak S1 kan op het erf van het huis gelegen hebben. Een deel van het aardewerk kan afval van de bewoners geweest zijn. De paalsporen konden niet gedateerd worden. Deze kunnen bij het huisje gehoord hebben, maar ze kunnen ook ouder zijn ((laat)middel-eeuws). Deze sporen bewijzen echter niet dat het huis op deze plaats stond, en bijvoorbeeld niet net buiten het onderzoeksgebied. Onomstotelijk bewijs voor het huisje is dus niet gevonden.

-Is aan het vondstmateriaal iets af te leiden over de bewoner(s) van het huis zoals beroep en materiële welstand?

Hier is maar weinig over te zeggen. Het huishoudelijke aardewerk is niet armoedig, maar evenmin rijk. Er zijn geen aanwijzingen voor beroepen of ambachtelijke activiteiten gevonden. Het meeste vondstmateriaal komt uit (puin)kuilen die met de kwekerij in verband gebracht kunnen worden.

-Zijn er, als de natuurlijke bodem niet bereikt wordt, in de verstoringen wel losse vondsten aanwezig die kunnen duiden op bewoning of andere activiteit ter plaatse (mogelijk teruggaand tot de bronstijd)?

De natuurlijke bodem is wel bereikt. De benodigde saneringsdiepte lag op de overgang van de ophogingen en het schone beddingzand. In het beddingzand waren sporen zoals paalkuilen en kuilen aanwezig, die echter niet gedateerd konden worden. Deze sporen zijn waarschijnlijk ouder dan het vergraven van de oeverafzettingen en het ophogen van het terrein met teelaarde, dus ouder dan de kwekerij. De zavelige vulling was namelijk schoon, met iets baksteenspikkels en mortelfragmenten. Een datering in de late middeleeuwen of de vroege nieuwe tijd ligt voor de hand. Dat het gebied in de nieuwe tijd bewoond dan wel gebruikt werd als tuin, en later als kwekerij, is historisch goed bekend.

Slechts één scherfje is ouder. In spoor 18 is een klein fragment Romeins ruwwandig aardewerk gevonden. Het is echter maar de vraag of dit spoor Romeins is. Het kleine scherfje kan heel goed opspit zijn. Het is evenwel goed mogelijk dat er in de Romeinse tijd en/of in de vroege middeleeuwen op de oever- en beddingafzettingen van de Rijn gewoond is, zoals dat ook het geval was bij de nabijgelegen Oudwijkerdwardsstraat. Omdat het bovenste deel van de oorspronkelijke bodemopbouw verstoord was, zullen sporen uit die perioden grotendeels vernietigd zijn, behalve de diepste sporen die tot in het beddingzand reikten.

Noten

- 1 Nales 2020.
- 2 Duurland 2021b, 6.
- 3 Arkema in voorbereiding.
- 4 Archeologische verwachting zoals omschreven in het PvE, Duurland 2021b.
- 5 Nales 2020.
- 6 Transect, Nales 2020.
- 7 Duurland 2021b, 6. Het onderzoeksgebied is hierop gebaseerd.
- 8 Duurland 2021b.
- 9 Duurland 2021b.
- 10 Duurland 2021a.
- 11 Paragraaf 2.1 is gebaseerd op Duurland 2021b en Nales 2020.
- 12 Nales 2020.
- 13 Dielemans 2016.
- 14 Meyer 2009.
- 15 De alinea's over de Romeinse tijd zijn gebaseerd op paragraaf 2.2 in Van Wieren 2020.
- 16 Nales 2020, 12-13, afb. 4
- 17 De tekst over de vroege middeleeuwen is, tenzij anders vermeld, gebaseerd op paragraaf 2.2 in Hoegen 2020.
- 18 Arkema in voorbereiding.
- 19 De paragraaf over de middeleeuwen is gebaseerd op Van der Kamp 2011, 16-17, op hoofdstuk 2 van Van Wieren in voorbereiding (onderzoek LR88 Leeuwenstein) en op Duurland 2021b.
- 20 Arkema in voorbereiding.
- 21 Duurland 2021b, Nales 2020.
- 22 Eidloth en Renes 2020.
- 23 www.hisgis.nl.
- 24 https://nl.wikipedia.org/wiki/Hollandsche_IJzeren_Spoorweg-Maatschappij.
- 25 Duurland 2021b.
- 26 Nales 2020.
- 27 Arkema in voorbereiding.
- 28 Klijn 2003, 183, catalogusnr. 6.h.27.
- 29 Ongeveer in dezelfde stijl als Bartels 1999, catalogusnr. 1243.
- 30 Ostkamp 2015, 78, cat. 51.
- 31 Van de Venne 2018, 495, cat. 28.
- 32 Klijn 1995, 157-158 (2.b.44 t/m 2.b.50).
- 33 Bartels 1999, 165, noot 70.
- 34 Clevis 2006, 37 en cat. 80.
- 35 Duco 2003, 203 (pijpmodel 6 tot 8).
- 36 Duco 2003, hielmerk 271.
- 37 Duco 2003, 207 (pijpmodel 18).
- 38 Duco 2003, hielmerk 462.
- 39 Duco 2003, 207 (pijpmodel 18 of 20).
- 40 Bartels 1999, cat. 240.
- 41 Duurland 2021b.

Literatuur

- Arkema, M., in voorbereiding, *ODS01. Archeologische begeleiding Oudwijkerdwardsstraat* (werktitel), Basisrapportage Archeologie 182, Utrecht
- Bartels, M. 2011, *Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Amersfoort.
- Clevis, H. 2003, *De gracht van de havezate Werkeren in Zwolle als stort voor afval*, Archeologische Rapporten Zwolle 34, Zwolle.
- Dielemans, L. 2016, *Utrecht in de prehistorie. HFD01: Een archeologische opgraving van sporen uit de steen-, brons- en ijzertijd langs de Hoofddijk, Uithof, Utrecht*, Basisrapportage Archeologie 112, Utrecht.
- Duco, D. H., 2003, *Merken en merkenrechten van de pijpenmakers in Gouda*, Stichting pijpenkabinet, Amsterdam.
- Duurland, M. 2021a, *Plan van Aanpak WG003 Wagenstraat-Bloemstraat*, Utrecht
- Duurland, M. 2021b, *Programma van Eisen WG003 Wagenstraat-Bloemstraat*, Utrecht.
- Eidloth, E. en H. Renes 2020, *De Maliebaan in internationaal perspectief. Een zeventiende-eeuwse stedenbouwkundige en landschappelijke innovatie*, Jaarboek Oud Utrecht 2020, 10-33.
- Hoegen, R.D. 2020, *Twee schepen en een kade uit de vroege middeleeuwen. LR68: archeologisch onderzoek bij het graven van de Vikingrijn in Leidsche Rijn (Utrecht)*, Basisrapportage Archeologie 83, Utrecht.
- Kamp, J.S. van der 2018, *Kolken in een rivier. OK003: Archeologische begeleiding op het Oudkerkhof (Utrecht)*, Basisrapportage Archeologie 136, Utrecht.
- Kamp, J.S. van der 2011, *Boeren langs de Hoge Weide. Een (post)middeleeuws boerderijlint op kapittelgrondgebied in Leidsche Rijn*, Basisrapportage Archeologie 20, Utrecht.
- Klijn, E. M. Ch. F. 1995, *Loodglazuuraardewerk in Nederland. De collectie van het Nederlands Openluchtmuseum*, Arnhem.
- Klijn, E. M. Ch. F. 2003, *Onbekend tinglazuuraardewerk. De collectie van het Nederlands Openluchtmuseum*. Arnhem.
- Meijer, Y. 2009, *Gewei uit de geul. LR57: onderzoek naar een bronstijdrestgeul en sporen uit de vroeg-Romeinse tijd aan de Burgemeester Middelweerdlaan in Leidsche Rijn in De Meern, (Utrecht)*, Basisrapportage Archeologie 31, Utrecht.
- Nales, T. 2020, *Utrecht, Wagenstraat, gemeente Utrecht. Een Archeologisch Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase*, Transect-rapport 2426, Nieuwegein.
- Ostkamp, S., 2015, *Aardewerk, glas, kleipijp en wandtegels in: J. Dijkstra, Harmoniekwartier Leeuwarden. Een archeologische opgraving*, ADC Rapport 3995, Den Bosch, 69-79.
- Venne, A. C. van de, 2018, *Aardewerk van de Beurdestraat*, in R. van der Mark et al. (red.), *'s-Hertogenbosch Museumkwartier. Ambachtslieden en kloosterlingen. Huizen en afval in de oude stad*, BAAC-rapport A-09.0165, Den Bosch, 318-356.
- Wieren, E. van 2020, *Van onbekende herkomst. VLEN99 en VLEN00: Een Romeins crematiegrafveld ten noorden van het castellum in De Meern (Utrecht)*, Basisrapportage Archeologie 102, Utrecht.
- Wieren, E., van, in voorbereiding, *Buitenplaats Leeuwenstein. LR88/LR59: Archeologisch onderzoek naar een buitenplaats in Leidsche Rijn (Utrecht)*, Basisrapportage Archeologie 118, Utrecht.

Colofon

Uitgave:

Erfgoed gemeente Utrecht © 2021

Redactie:

Herre Wynia

Eindredactie:

Rianne Pruis

Vormgeving:

Eric van Wieren

Datum:

September 2021

Meer informatie:

Erfgoed gemeente Utrecht

Telefoon 14030

E-mail erfgoed@utrecht.nl

erfgoed.utrecht.nl